

Damir Globočnik

Škrat, Rogač in Brus – troje liberalnih satiričnih listov

Satirični listi so v habsburški monarhiji začeli izhajati po letu 1848. Slovenci smo jih dobili sorazmerno pozno. Brencelj in Juri s pušo sta se pojavila leta 1869, prvi v Ljubljani in drugi v Trstu, naslednje leto je Levstik začel na Dunaju izdajati Pavliho, do konca 19. stoletja so jim sledili Sršeni, Škrat, Jurij s pušo, Rogač in Brus, pa spet Pavliha in Brivec. Uredništvo Sršenov je bilo v Mariboru, uredništvu Jurija s pušo in Brivca v Trstu, uredništva Pavlihe, Škrata, Rogača in Brusa v Ljubljani. Omenjeni satirični listi so se zgledovali po dunajskih (Figaro, Kikeriki, Floh, Wespen idr.), nemških (npr. Filegenden Blätter, Kladderadatsch, Ulk, Lustigen Blätter), italijanskih in čeških satiričnih listih (npr. Humoristické Listy).

Satirični listi Škrat, Rogač in Brus so bili rezultat prizadevanj, da bi slovenski liberalni tabor v osemdesetih letih 19. stoletja dobil svoj satirični list.¹ Uredniki treh satiričnih listov so vodili različno uredniško politiko, vendar so ostajali pod liberalnim okriljem. S pomočjo prispevkov in nekaterih karikatur v Škratu, Rogaču in Brusu lahko celo brez podrobnejših analitičnih razčlenjevanj zgodovinskih, kulturnozgodovinskih in političnih okoliščin sledimo tedanjim političnim in nazorskim nasprotovanjem na Kranjskem. V satiričnih listih se odraža tudi razvoj slovenskega časnikarstva ob koncu 19. stoletja.

¹ Mladoslavenci so leta 1870 uničili Levstikov satirični list Pavliha, naslednje leto pa so sami poskusili izdajati »humoristično satiričen« list Sršeni. Na ime Sršeni naletimo že pri rokopisnem listu leta 1867 ustanovljenega društva slovenskih dijakov na Dunaju Sava, v katerega so bili včlanjeni tudi Fran Levec, Josip Jurčič, Fran Šuklje idr. Morda so ga izbrali z ozirom na Prešernove epigrame, ki jih je pod naslovom »Sršeni« leta 1832 objavil v Kranjski Čbelici.

Štajerski mladoslavenci so sredi leta 1871 v Mariboru ustanovili svojo tiskarno, zato so se odločili poleg Slovenskega naroda izdajati leposloven in humorističen list. Slednji naj bi predstavljal nekakšen pendant staroslovenskemu Brencelju. Za urednika Sršenov so izbrali Ivana Železnikarja, ki je pomagal Antonu Tomšiču pri urejanju Slovenskega naroda. Kakšni bodo nameni Sršenov, je urednik pojasnil v »Vabilu za naročbo«: »Koncem tekočega meseca začnem izdajati humoristično-satiričen, ilustriran list z imenom 'Sršeni', ki bode izhajal dvakrat na mesec. Politična smer tega lista bode, kolikor le mogoče radikalna, svobodna na vse strani. Prizanašalo se ne bode niti osebam niti strankam, ampak vsakdo se bode predstavljal javnemu mnenju v obliki, ktere je vreden. V ta namen bode prinašal list tudi primerne podobe, ktere bodo izdelovale priznane spretno roke. Prosim tedaj vse osobne prijatelje in znanke, in vse rodoljube sploh, da me blagovolijo duševno in materialno podpirati, da bode list zadovolil bralce in v zrcalu kazal napake in smešnosti iz vseh pokrajin« (Slovenski narod 1871/107).

Humorističen list, ki je imel štiri strani, je natisnila tiskarna »F. Skaza in drugi« v Mariboru, ki je tiskala tudi Slovenski narod. Namesto nameravanih 24 števil v letu 1871 sta izšli samo dve številki, saj se list verjetno ni mogel obdržati zaradi deficita, s katerim se je vse od ustanovitve dalje moral bojevati matični Slovenski narod. List je spominjal tako na Pavliho, od katerega je prevzel zasnovo naslovnice s celostransko portretno karikaturjo, njen spremljajoč komentar, napisan v prvi osebi, vsebinsko ureditev literarnih prispevkov idr., kot na Brencelja, o čemer govori že naslov lista. Zbadal je predvsem nemškutarje, nekaj malega se je polotil tudi Novic, Jerana in Lesarja, hvalil pa je Zamika (Po: Ivan Prijatelj, »Splošni razvoj literature in literarne kritike v obdobju 'mladoslovenskega' romantičnega realizma«, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895, Četrta knjiga, Ljubljana 1961, str. 434).

Leta 1873 so mladoslavenci načrtovali izdajo novega humorističnega lista z naslovom Strela, ki naj bi izhajal pri Narodni tiskarni v Ljubljani. »('Strela'), nov slovenski humorističen list bode začel s 1. julijem t. l. v Ljubljani v 'narodni tiskarni' izhajati. Potrebni fond in druge duševne in materialne garancije za njegov obstanek so že gotove« (Slovenski narod 1873/105). S Strela naj bi sodeč po pismu Julija Polca Kersniku z dne 27.5.1873 sodeloval tudi Fran Levstik: »'Strela' izide 1. junija, lahko bi se tudi 'farška krtača' imenovala, po farjih zelo vdrihajoča. Eden glavnih sodelavcev bode Levstek...« (Po: Ivan Prijatelj, Janko Kersnik, Njega delo in doba, Ljubljana 1910, str. 224).

Škrat (1883–1885)

Prva številka »zabavno-zbadljivega in šaljivega lista« Škrat je izšla sredi januarja 1883 v Ljubljani na štirih straneh oziroma polovici tiskarske pole. Škrat je sprva izhajal »10. in 25. dan vsacega meseca«, v zadnjem, tretjem letu izhajanja pa vsako prvo in tretjo soboto v mesecu.

Liberalni časnik Slovenski narod (1868–1945) je z naslednjimi besedami priporočil satirični štirinajstdnevnik, ki ga je tiskala liberalna Narodna tiskarna v Ljubljani: »Začetkom sedanjega leta je nenadoma šinil iz Ljubljanskega podzemlja 'Škrat', ki z dozdanjimi številkami ponuja Slovencem obilo izbornega berila. Izhaja po dvakrat v meseci (10. in 25. dan), če ga c. kr. pravdnštvo ne zasači in pripre. Upajmo, da se mu postopoma ne bode prigodilo to, kar je bilo zadelo že njegovo prvo številko [op. št. 1 je bila zaplenjena]. Naj živi in raste mnogo let ta najnovejši 'zabavno-zbadljivi in šaljivi list' ter naj kratkočasi in komedijo uganja vsem onim Slovencem, katerim že svet sam ni dovoljna komedija. Pohvale vreden je že zato, ker je pisan v čistej, gladki slovenščini, a tudi njegovi vtipi so večinoma tako duhoviti, da nas živo spominjajo na ranjkega 'Pavliho'.«²

Satirični list Škrat je v treh letih zamenjal kar tri urednike. Njegov založnik in urednik je bil sprva književnik, politik, filozof in eden od vidnih sodelavcev Slovenskega naroda Janko Pajk (1837–1899). Od marca 1884 ga je urejal Ivan Železnikar, izdajatelj, lastnik in odgovorni urednik tretjega, zadnjega letnika je bil Srečko Magolič.

Če je verjeti »Vabilu na naročbo«, naj bi bil Škrat »nezavisen list, kajti zavisen je jednako od dobrega humorja in od naklonjenosti svojih naročnikov, do katerih se obrača s prošnjo, da ga tudi v prihodnjem letu s sodelovanjem in naročbo podpirajo, da bode vsestranski ustrezen prevzetej nalogi.«³

V resnici so odločilno besedo pri uredniški politiki Škrata imeli liberalni »radikali« (radikalna liberalna struja). Satirični list naj bi bil v precejšnji meri namenjen napadom na

Zabavno-zbadljiv in šaljiv list.

Št. 8.

V Ljubljani, 25. aprila 1884.

Tečaj II.

Naslovna vinjeta Škrata.

² »Časnikarstvo in naši časniki«, Slovenski Narod 1883/289.

³ »Vabilo na naročbo«, Slovenski Narod 1884/1.

zmerno liberalne in zmerno narodne, provladne »elastikarje« oziroma »elastike« (F. Šukljeta, J. Kersnika, F. Levca), katerim so »radikali« (I. Hribar in I. Tavčar) zaradi pravne politike do nemških konzervativcev očitali nezanimanje za narodno vprašanje in oportunitizem. Zato je Škrat moral zanikati obtožbe Šukljetovega Ljubljanskega lista (1884–1885), ki je izhajal kot večerna priloga deželnega uradnega lista Laibacher Zeitung, da bi za svoj obstoj potreboval finančno podporo Narodne tiskarne.⁴ Škrat pa je o Ljubljanskem listu, popularno imenovanem tudi »Laibacherica«, leta 1883 zapisal: »4000 gld. letne podpore bode dobival neki slovenski list počenši od novega leta. 4000 gld. za slovenske reptilije,«. Izraz »reptilski fond« oziroma »reptiljen-fond«, fond za »reptilije« ali »plazilce« je bil povzet iz nemščine: der Reptilienfonds (skriti fond, fond za tajno razpolaganje). Z njim je bil mišljen vladni oziroma dispozicijski fond za plačevanje uslužnih in kupljivih časnikarjev. Ljubljanski list je torej poskusil diskreditirati nadležni humorističen list z obtožbo o vladnem podkupovanju oziroma podkupovanju s strani kranjskega deželnega predsednika Andreja Winklerja, ki so jo mladoslovenci leta 1870 z uspehom uporabili pri Levstikovem Pavlihi. Škratovo pisanje naj bi bilo glede na Šukljetovo zagotovilo povsem neutemeljeno.⁵

Škrat je napadal tudi nemškutarje in katoliški tabor ter bil sovražno razpoložen do gibanja ljubljanskih malih obrtnikov, ki se je začelo s prvim shodom leta 1880 in končalo leta 1884 s procesom zoper »krvavce«. Glasilo obrtniških demokratov Ljudski glas (1882–1885) Škratu ni ostalo dolžno.⁶ Ostro gonjo zoper t. i. obrtniškodemokratsko skupino in z njo povezane socialne demokrate je vodil tudi Slovenski narod. Dušan Kermavner meni, da je Škrat »res jemal na tarčo tudi nemškutarje, toda obrtniški demokrati so bili v tolikšni meri predmet njegovih zafrkancij, da se ne moremo ogniti zaključku, da so ga voditelji 'Narodove' frakcije ustanovili predvsem za boj proti njim!«⁷ Urednik Škrata Ivan Železnikar je bil na »krvavškem« procesu v Celovcu celo ena najbolj obremenjenih prič zoper delavskega organizatorja, krojača Franceta Železnikarja (1843–1903), ki je bil zaradi anarhizma obsojen na 8 do 10 let težke ječe.

⁴ »Slaba stran se nikdar dobro in uspešno zagovarjati ne dá. Zaradi tega pa še ni treba, da se pograbi po vsakem bližnjem polenu in ocepku, da se rabi vsako, še tako umazano in podlo orožje, kakor to praktikuje naš slovenski Tagblatt, alias 'Ljubljanski list'.

Preteklo soboto spravil se je v svojej 140. številki na 'Narodno tiskarno' in na dra. Zarnika, brez katerega bi najnovejši dnevnik niti izhajati ne mogel, konečno pa še na naš list, ki mu tudi močno preseda. O 'Škrat-u' pravi namreč najnovejšega dnevnika gladiator: 'Vsa njegova (dr. Zarnika) gospodarska razumnost obstoji v tem noč in dan skrbeti, da so polne jasli, iz katerih zohljeta 'Slovenski Narod' in dragi bratec njegov 'Škrat'. In da imata oba dober želodec, dokaz nam je lepa svotica akrijskega kapitala, ki je do zdaj uže zginila skozi njih goltanec.' To vse je od konca do kraja nesramna laž in perfidno obrekovanje, kakeršne-ga je v Slovencih zmožen jedino le 'Ljubljanski list' in njega zloglasni urednik, kajti 'Škrat' ne potrebuje niti krajcerja podpore od 'Narodne tiskarne', ker ob naročnini lahko izhaja, 'Škrat' je popolnoma nezavisen, zanj ne treba nikomur drugemu skrbeti, kakor jedino nam in našemu upravniku. Laž in obrekovanje je vse, kar je pisal 'Ljubljanski list' o 'Škratu' in obžalovati moramo le to, da urednik Šuklje, ki je v svojih postranskih urah tudi c. kr. profesor in član deželnega šolskega sveta, daje tako pohujšljiv vzgled« (»V obrambo«, Škrat 1884/16). Ljubljanski list in njegovega urednika Frana Šukljeta je ostro napadal tudi Aleškovčev Brencelj.

⁵ Po: Fran Šuklje, Iz mojih spominov, I. del, Ljubljana 1926, str. 116.

⁶ »'Škrat', nek v Ljubljani izhajajoč, jako aboten listič, prebudil se je 10. t. m. zopet iz svojega čez tri mesece trajajočega spanja in menda le zaradi tega, da leto konča in lažje zopet pešico svojih naročnikov v prihodnjem letu na led spelje. Zanimivo je to, kako nenavadno čudno njegov vrednik, g. Železnikar, računati zna. Letos izšlo je 8 števk. a zaznamovana je zadnja z 19! Mi sicer ne razumimo te višje matematike, a kakor nam je to nekdo razložil, je stvar tako-le: $12 \times 12 = 24$ in $24/3 = 8$, ali pa 'Škrat': $8 = 'Sršen'$: 2, ali pa Železnikar: spomenik = Ivan Tomšič: 0!« (Ljudski glas, 1883/23).

⁷ Po: Dušan Kermavner, »Obrtniškodemokratska skupina in 'Ljudski glas' v letu 1882«, Slovenska politika v letih 1879 do 1895, Političnogodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovske zgodovine 1848–1895, Ljubljana 1966, str. 707.

Zaradi nekaterih prispevkov je na Škrata postalo pozorno tudi c. k. državno pravdnništvo (državno tožilstvo), ki je zaplenilo že kar 1. št., tako da se je list javnosti pravzaprav predstavil šele z 2. št. Zaplenjena je bila tudi polovica 14. št. iz leta 1884 in zaradi podlistka »Resna premišljevanja penzioniranega filozofa Izidora Muzloviča« nato še naslednja, 15. št. Državni pravdnik je uredništvu Škrata odkazal tudi 10 goldinarjev globe. Med Škratove redne podlistke so npr. sodili tudi »Škratogrami«, »Vaške slike« in »Pogovori«.

Naslovno zaglavje Škrata poleg z velikimi črkami izpisanega naslova lista krasi podoba škrate na konju, ki z bičem v roki preganja svoje nasprotnike. Podobne »govoreče« naslovnice so bile značilne za mnoge satirične liste 19. stoletja. Škrat ni objavljaval portretnih karikatur, temveč satirične oziroma humoristične ilustracije in t. i. karikature pravi, ki so bile delo tujih, najbrž čeških avtorjev. Karikature in ilustracije so služile za spremljavo besedilom, »raznovrstnim daljšim zabavnim spisom, pesmim, dovtipom«, in se nanje niso neposredno nanašale. Škrat je bil torej predvsem »literarno« zaznamovan slovenski satirični list. Na prakso objavljanja uvoženih klišejev lahko naletimo pri vseh slovenskih satiričnih listih iz zadnjih dveh desetletij 19. stoletja. Kljub temu da je Škrat karikature reklamiral pod imenom »lične podobe« in naj bi si torej nadel pohlevno likovno podobo, je bilo med objavljenimi karikaturami tudi nekaj političnih karikatur.

Imeni dveh čeških karikaturistov sta znani. Največ karikatur iz Škrata najbrž lahko pripišemo slikarju, ilustratorju in karikaturistu **Karlu Krejčiku** (1857–1901). Na njegov podpis naletimo pod ilustracijo, ki je spremljala stalno rubriko »Izidor Muzlovič«. Krejčík je najprej deloval kot risar dekorativnih motivov na porcelanu. Študiral je na praški likovni akademiji. Velja za enega najpopularnejših in najbolj plodovitih čeških karikaturistov s konca 19. stoletja. Sodeloval je z vrsto čeških (Svetozor, Ruch, Humoristické Listy, Paleček, Šotka in Šipy) ter z nekaterimi srednjeevropskimi humorističnimi in drugimi listi, ki so objavljali njegove vsečne satirične ilustracije, pisane na kožo (malo)meščanskemu okusu. Bralcem se je prikupil z nezahtevnimi prizorčki v »dunajsko-münchenskem slogu«, ki jih je kdaj pa kdaj poživil tudi s satiro, naperjeno proti birokraciji, politiki itd. Dalj časa je živel v Parizu in na Dunaju, kjer je sodeloval s satiričnim listom Wiener Caricaturen (1881–1925). Sodelovanje z dvema pomembnima dunajskima listoma je odklonil, ker mu ni bila všeč njuna politična usmeritev. Posvečal se je tudi ilustriranju mladinskih del.⁸

Nekaj karikatur v Škratu je najbrž del Františka Kolárja, npr. tudi ena redkih političnih karikatur v 20. št. iz leta 1885, na kateri je upodobljen ministrski predsednik grof Eduard Taaffe kot jezdec na polžu (prisposobi počasnosti), ki Čehom oziroma Slovanom nasploh prinaša »ravnopravnost«.

Humoristični listi brez ali z manjšim deležem političnih karikatur seveda niso bili nič posebnega. V Franciji je bil v 19. stoletju politični karikaturi namenjen le manjši del satiričnih listov, v večini pa so prevladovale karikature pravi, satirični prizori iz vsakdanjega življenja in neredko tudi erotika, ki je lahko pokukala na dan prav v tovrstnih listih, saj jih je tako javnost kot cenzura smatrala za neresne. Od osemdesetih let dalje se erotične ilustracije nastajale predvsem pod vplivom francoske Vie Parisienne.

František Karel Kolár (1829–1895) je bil na Češkem vsaj tako priljubljen karikaturist kot skoraj tri desetletja mlajši Krejčík. Še večjo priljubljenost si je pridobil kot igralec. Velja namreč za enega najbolj znamenitih čeških igralcev 19. stoletja! Gledališke deske so ga začele privlačiti že med študijem na slikarski akademiji, ki jo je obiskoval od leta 1845 dalje. Sprva je igral manj pomembne stranske vloge ljubimcev in komične vloge. Uspehi so prišli z vlo-

⁸ Po: Ottov slovník naučný / Illustrovaná encyklopédie obecných vědomostí, 15. del, Praga 1999, str. 115.

Tako bi morali Slovenci odpravljati agitatorje „Šulferajna“.

Škrat, 1885/3.

gami iz Shakespearjevega dramskega repertoarja in vlogo mlinarja v »Raupachové« Rychnovského, v kateri je vse do smrti žel triumfalne aplavze. Ukvarjal se je tudi z gledališko režijo. Kot karikaturist je trideset let sodeloval s Humoristické Listy.⁹ Njegove karikature pa so objavljali tudi tuji listi, poleg slovenskih mdr. tudi zagrebški Naše gore list in srbski satirični list Zmaj (1864–1871), ki ga je urejal pesnik in prevajalec Jovan Jovanović – Zmaj (1833–1904).

V osemdesetih letih sta tako František Kolár kot Karel Krejčík risala karikature za Humoristické listy (1858–1914), zato lahko sklepamo da so tudi karikature Škratu in kasneje v Brusu prvotno nastale za ta češki list.

Zadnji urednik Škrata Magolič ni dosledno sledil smernicam svojih predhodnikov. List je precej preoblikoval, začel naj bi se tudi izogibati politični satiri.

Takole je Magoličevega Škrata bralcem priporočal leposloven in političen list Slovan (1884–1887), ki sta ga izdajala Ivan Hribar in Ivan Tavčar, urejal Anton Trstenjak in tiskala Narodna tiskarna: »*Škrat*, *zabavnozbadljiv in šaljev list* je pričel s 7. februarjem svoj tretji tečaj. Ureduje in izdaje ga gospod Srečko Magolič, kateremu ga je dozdanji urednik, preobložen s preobilnim poslom, prepustil. – Oblika mu je nekoliko izpremenjena in olepšana ter stisneno tiskana. Izhaja vsako prvo in tretjo soboto v meseci ter prinaša na štirih straneh

⁹ Po: Ottov slovník naučný / Illustrovaná encyklopædie obecných vědomostí, 14. del, Praha 1998, str. 532–533.

„Kaj pa ti neseš, „Škrat“?“ — „Obljube slovenskih državnih poslancev njihovim volilcem.“ — „Pa jih je mnogo!“ — „Ali so lahke!“

Škrat, 1885/19.

izvirne humoreske in druge daljše zabavne spise v verzih in prozi; dalje: komične prizore, s katerimi bode gotovo slavnim čitalnicam in drugim narodnim društvom ustrezal o snovanju zabavnih programov. Prinaša pa tudi lepe humorističnozbadljive podobe ter izvirne pesmi, dovtype in drugo zabavno drobnjavo. Za mesec januar bode odškodoval častite naročnike s štirimi prilogami. Izhajal bode redno, in ako bi bila kaka številka konfiskovana, izšla bode prihodnja celo polo obsežna; torej bodo naročniki brez izgube. Cena mu je za vse leto 3 glđ., za polu leta 1 glđ. 50 kr. in za četrt leta 80 kr., katera naj se pošilja upravnistvu v 'Narodno Tiskarno' v Ljubljani. — Ker je 'Škrat' najlepši, najcenejši in najboljši slovenski humoristični list [op. v primerjavi z Brencljem in tržaškim Jurijem s pušo], priporočamo ga najtoplejše vsem rodoljubom in čitalnicam, da ga najizdatnejše podpirajo.«¹⁰

Škrat naj bi pod Magoličevim uredništvom izgubil precej politične ostrine in postal samo zabavno-zbadljiv oziroma šaljiv list, kar je sicer napovedoval že ob izidu. Konec leta 1885 je Škrat prenehal izhajati. Morda je bila pri tem zaslužna tudi decembra 1885 med »elastiki« in »radikali« sklenjena sprava. Konec leta 1885 je deželni predsednik baron Andrej Winkler prenehal izdajati tudi Ljubljanski list. Leto 1885 je bilo sicer kar zadeva satirično periodiko pri Slovencih precej bogato, kajti poleg Škrata sta izhajala tudi Brencelj oziroma Novi Brencelj v zbadljivi in šaljivi obleki (1869–1886) v Ljubljani in Jurij s pušo (1884–1886) v Trstu.

Najstarejši slovenski satirični list Brencelj oziroma Novi Brencelj svojih satiričnih konkurentov Škrata in Jurija s pušo praviloma ni omenjal. Kot je zapisal Brencljev urednik Jakob Alešovec (1842–1901), ki je bil tudi plodovit pisatelj, dramatik, publicist in časnika, naj bi

¹⁰ »Škrat«, Slovan, 1885/4.

se tega načela njegov satirični strogo držal – »*Naj živi ali životari vsak, kakor more.*« Ko pa se je leta 1884 Železnikarjev Škrat po Alešovčevem mnenju neslano spodtaknil nad tem, da je Alešovec prodal nekoliko knjig Ne v Ameriko! kranjskim deželnim poslancem, Novi Brencelj ni molčal. Alešovec je poudaril, da ni šlo za kolportažo, temveč za naročilo. »*Kedar bo 'Škratov' vrednik, gospod Ivan Železnikar spisal, zložil in na svitlo dal kako knjigo, 'Brencelj' gotovo ne bo nevošljivo gledal za njim, kam in kako se prodaja. A kakor kaže, gospod Železnikar ne bo dal svetu nikdar prilike, grajati ali hvaliti njegove knjige, ker jih nikdar ne bo mogel 'kolportirati', jih bo prej vse pokupil.*«¹¹

Rogač (1886–1888)

»Slovenci! Pozor!

Končali smo zopet jedno leto, leto nezloge in prepira. Mnogo nepravil nam ne ravno v čast, še manj pa v korist, zabeležiti smo morali v tem letu. Zato si želimo odslej miru.

'Škrat' je cela tri leta udrihal z bičem po neprijateljih naših in tudi po kratkovidnih Slovincih ter jih skušal prevesti na pravo pot. Kogar je privel, hvaležen naj mu bode, kdor pa ga ni poslušal, ostal je to kar je bil in brezuspešno bi bilo tudi nadalje vse 'Škratovo' prizadevanje in besede. Zato si 'Škrat' umije roke ter odloži svoj bič, konja pa bode prodal mesarju, da postreže z okusnim njegovim mesom ljubljanskim gostilničarjem za guljaš.

Da pa ne bodo Slovenci v dolgih zimskih večerih dremali kislih obrazov za pečko za to bode skrbel šaljiv in satirski list 'Rogač', kateri izide s 1. januarjem ter bode tako nadalje redno izhajal vselej 1. in 15. dan v meseci na celi poli (8 strani, četvorke) krasnega, za oči neškodljivega papirja.

'Rogač' pa ne bode, kakor doslej 'Škrat' brzdal tudi razposajene naše rojake, temveč ščipal bode samo neprijatelje naše: nemčurje, mažarone, lahone in še drugo jednako golažen. V prvi vrsti pa bode zabaval svoje častitite naročnike z drugim mikavnejšim in kratkočasnim berilom... Dalje bode 'Rogač' postrezal svojim cenjenim naročnikom z mnogimi daljšimi humoreskami, dovtipi, pesnimi in z vedno novimi, navlašč za 'Rogača' izdelanimi, času primernimi satirskimi in drugimi šaljivimi podobami. Da bode pa 'Rogač' kolikor moči različen in v pravem pomenu besede humorističen, za to so nam porok najboljši slov. humoristi, kateri so nam obljubili sodelovanje in svojo obljubo delno že izpolnili.«¹²

S tem naznanilom je Srečko Magolič ukini Škrata in napovedal svoj »ilustrirani zabavni list« Rogač, ki pa je vsaj kar se tiče domačih, vedno novih, posebej izdelanih karikatur in ilustracij obljubo izpolnil le delno. Magolič je tudi obljubljal, da bo v Rogaču objavil prevod popularne humoreske nemškega pesnika Gottfrieda Augusta Bürgerja (1747–1794) Čudovita potovanja barona Münchausna, v slovenščini znanega kot Lažnivega Kljukca, ki pa je v Rogaču ni zaslediti.¹³ Vendar je Rogač objavil več prevodov poljskega pisatelja Henryka

¹¹ Po: »Škratu«, Novi Brencelj, 1884/10(19).

Jakob Alešovec tudi omenja, da mu je Narodna tiskarna poklonila »podobe« (karikature), ki so bile predvidene za objavo v Železnikarjevih Sršenih (Po: »Vprašanje gosp. Železnikarju, vredniku 'Slov. Naroda'«, Brencelj, 1883/20–21).

¹² Škrat 1885/22.

¹³ Že leta 1856 je izšla Malavašičeva priredba izredno priljubljenega Münchausna. Baron Münchausen oziroma po domače »Lažnjivi Kljukec« je bil kasneje večkrat ponatisnjen (1863, 1872, 1885...). Napovedano priredbo v Rogaču bi najbrž spremljale tudi ilustracije. Prve ilustracije za to humoresko je narisal francoski ilustrator in karikaturist Gustav Doré (1832–1883). Toda slovenski bralci so lahko še dolgo prebirali samo ilustrirane nemške izdaje Münchausna. Neverjetne Münchausnove dogodivščine so bile kot nalašč za upodobitev v stripu, ki ga pri nas srečamo leta 1940, ko je strip »Baron Minhauzen« za beograjsko Politiko narisal Đorđe Lobačev (1909–?).

Sienkiewiczza (1846–1916): »Komedijska zmešnjav / Črtica iz življenja ameriškega«, »Prižigalec« in »Kako je Janez zmagal« (vse prevedel J. Satler). Redna Rogačeva podlistka sta bila »Slika iz življenja v nekem trgu na Slovenskem« in »Stari Olimp v sedanjem času«. Na zadnji strani je Rogač objavljal razne »zagonetke«, »skakalnice«, magične kvadrate, skrivnostne napise in šahovske naloge. Slednje sta sestavljala Janko Kalan, c. kr. davčnega urada kontrolor v Velikih Laščah, in J. Dobrusk iz Prage. Med sodelavci Rogača sta bila tudi Makso Cotič (1854–1930), dolgoletni urednik tržaške Edinosti,¹⁴ in časnikar, založnik in tiskar, voditelj slovenskih liberalcev na Goriškem Andrej Gabršček (1864–1938).¹⁵

Naslovno zaglavje Rogača prikazuje norca, ki brenka na liro, dečka z norčevsko čepico na glavi, ki spušča milne mehurčke, in kot opozorilo, da gre pravzaprav še vedno za isti list z drugačnim imenom, tudi škratka z naslovnice Škrata, ki tokrat drži velikansko pero in kaže osle oziroma se »roga«. Norčevska figura se v tem času pogosto pojavlja na naslovnicaх nemških humorističnih listov (npr. Münchner humoristische Blätter, Ulk (1872–1933)), neznani niso bili tudi rosno mladi otroški liki.

Karikature in ilustracije v Rogaču so začeli risati tudi domači avtorji, predvsem urednik Srečko Magolič. Za psevdonimom »Milče« naj bi se skrival humorist Fran Milčinski (1867–1932). Vendar se okorni poskusi domačih risarjev niso mogli meriti s kopico klišejev, ki jih je Magolič najverjetneje nabavljal v večjih mestih monarhije. Podpisi avtorjev pričajo, da so najbrž zopet prihajali iz češke smeri. Češki risar O. Pražanski je izdelal več nezahtevnih zabavnih prizorčkov iz vsakdanjega meščanskega in družabnega življenja, ki jih je spremljal moralni poduk in bi nekako sodili v območje modne salonske ilustracije. Njegova je tudi lahkotna naslovna ilustracija 1. št., ki je dovolj zgovorno pričala, da bo list namenjen predvsem zabavi, kar je ponazarjal že njegov podnaslov.

»Rogač« bode v svojem II. tečaju porabil vse moči, ustreči slavnemu občinstvu z izvrstnimi humoreskami, dovtipi, pesnimi, zagonetkami in sploh z zabavnim gradivom; posebno pa se bode oziral na krasne risbine, s katerimi bode solil berilo ter redno v vsakem listu bičal neprijatelje naroda našega. Konečno še poudarjamo, da namenja 'Rogač', ako se oglasi primerno število naročnikov, poleg mnogih risbin v listu, prinašati od časa do časa tudi razne krasne risbine na lepem trdem papirju, katere bodo gotovo dobro došle prijateljem umetnosti.« je poudarjalo vabilo za naročilo drugega letnika Rogača.¹⁶ Omenjene »podobe artistske vrednosti na posebnem trdem papirju«, ki bi bile priloge Rogača, sicer niso izšle, saj si satirični list ni pridobil zadostnega števila naročnikov,¹⁷ kljub temu, da je imel boljšo tržno strategijo kot Škrat.

Magolič je svoj »šaljivi in satirski list« poslal brezplačno in franko (prosto poštne) na ogled nekaterim slovenskim rodoljubom in podpornikom. Slovenske rodoljube je posebej opozoril na številne, izvirne, času primerne »satirske in druge šaljive podobe«, ki bodo krasile posamezne številke, »s kratka: Rogač bode list, kakoršni smo si Slovenci gotovo že davno želeli, in kateri se bode mogel morebiti prav v kratkem meriti z najrazširjenějšími in najboljšimi humorističnimi listi, kajti noben trud in nobena žrtev nas ne bode plašila, da bomo ustregli cenjenim svojim naročnikom. Slovenci! Da pa nam bode moči izpolniti vse

¹⁴ Po: Lelja Sancin – Reharjeva, »Makso Cotič – urednik Edinosti«, Jadranski koledar, 1975, str. 173.

¹⁵ Šala o »fajmoštru in karabuljici«, ki jo je Andrej Gabršček objavil v Rogaču, je dr. Antonu Mahničju leta 1889 služila kot dokaz za Gabrščkov sramotenje slovenske duhovščine (Po: Andrej Gabršček, »Goriški razkol. – 'Nova Soča'. – Mahnič urednik 'Stare'«, Goriški Slovenci / Narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice / 1. knjiga od leta 1830 do 1900, Ljubljana 1932, str. 280).

¹⁶ »Vabilo na naročbo 'Rogača' II. leto«, Rogač, 1887/2.

¹⁷ Po: »Vabilo na naročbo 'Rogača' / II. leto, drugo polletje«, Rogač, 1887/12.

Škrat, 1887/15.

te obljube, da nam bode moči vedno ustrezati zahtevam častitih naročnikov, treba podpore, izdatne podpore, kajti vse to stane neverjetno mnogo denarja. Zato tudi upamo, da bode slavno občinstvo vedelo ceniti naš trud in naše žrtve, in da se bodo vsi slovenski rodoljubi, kateri so prejeli list na ogled, ne samo naročili, temveč da ga bodo širili in priporočali svojim prijateljem. V vsaki slovenski rodbini, pod vsako slovensko streho, najde naj **Rogač** zavetje in podporo, saj dovtip in šala preganja skrbi in duha vedri! – Vkljub tolikega in tako različnega gradiva in toliko dragocenih podob pa je naročnina za ljubljanske in unanje naročnike v Avstriji tako nizka, da je lahko vsak pogreši, kajti za **celo leto stane Rogač samo 3 goldinarje**, za **polu leta 1 goldinar 50 krajcarjev** a za **četrt leta 80 krajcarjev**. Za druge dežele v Evropi 50 krajcarjev več. Za Ameriko, Azijo, Afriko in Avstralijo pa 1 goldinar več. Posamezne številke se bodo pa, ako jih bode kaj preostajalo, dobivale po 15 krajcarjev. – Naročnina naj se blagovoli pošiljati po poštni nakaznici upravnistvu **Rogača**, v Ljubljani na Kongresnem trgu v Rud. Kirbischevi hiši. Še jedenkrat torej, Slovenci! naročajte si **Rogača**! Kdor bi pa ne želel prejemati našega lista, prosimo, da nam ga blagovoli vrniti.

Dr. pl. Schrey in Schaffer, Rogač, 1887/10.

Narodu slovenskemu vse najboljše v bodočem letu voši uredništvo in upravništvo 'Rogača'»¹⁸

Uredniki humorističnih listov običajno prihajajo iz literarnih oziroma novinarskih vrst, urednik Rogača pa se je odločil preizkusiti tudi na področju likovne opreme svojega lista. Tiskar in slikar Srečko (Feliks) Magolič (1860–1943) je leta 1873 kot vajenec prišel v tiskarno R. Milica v Ljubljani, kot stavec je nato delal pri Bambergu in v Narodni tiskarni, kjer je 1884 postal tehnični vodja. Leta 1890 je upravljal tiskarno Dragotina Hribarja v Celju, kjer je 1895 odprl fotografski atelje. 1892–1894 je bil odgovorni urednik mesečnika slovenskega dijaštva Vesna. 1902/1903 je bil vodja tiskarne Stefan Tietze v Ustju ob Labi na Češkem. 1903 je vodil tiskarno Dragotina Hribarja v Ljubljani. Magolič je bil spreten in inovativen tiskar, »glasnik svobodne smeri v tiskarstvu, ki se je otesla tesnosrčnih pravil o izbiri črk in skupin ter pospeševalec razdelitev in izpopolnjevanja prostora po lastnem preudarku in okusu,« lahko preberemo v Slovenskem biografskem leksikonu.

Ukvarjal se je tudi s humorističnim pisanjem in pod psevdonimi objavljala humoreske, satire, kuplete in pesmi. Podobno kot Brencljeva Jezična Žefa in Levstikov Gregor Potrebnik

¹⁸ »Slovenci!«, Rogač, 1886/2.

je v nedeljskem Slovencu skrit za šaljivimi psevdonimi Žane z Iblane, Boltatu Pepe, Frataučku Gustl in Kurenčkuva Neška v ljubljanskem dialektu na humorističen način obravnaval aktualne dogodke, šaljive prispevke je pisal tudi za humoristične liste.

Slikati je začel leta 1876. Izobraževal se je s pomočjo knjig in potovanj po Nemčiji. Najprej se je preizkušal v oljni tehniki in akvarelu in risal portrete in krajine, kasneje se je posvetil samo krajinskemu slikarstvu v olju, pri katerem je samosvoje učinke dosegal s kombiniranjem bele, modre, rumene in rdeče barve. Motive je iskal v Ljubljani in njeni okolici, Kranjski gori in na Dolenjskem. Kot nam sporoča Slovenski biografski leksikon, je še v drugem desetletju 20. stoletja veljal za najbolj plodnega slovenskega slikarja – samouka in predstavljal s svojimi plenerističnimi krajinami poljudnega sopotnika impresionistov. Ob svoji sedemdesetletnici (1930), petinsedemdesetletnici (1935) in osemdesetletnici (1940) se je z razstavami predstavil v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani. Razstavljal je tudi skupaj s sinom Srečkom Magoličem ml., ki je bil prav tako slikar samouk.¹⁹

Kot urednika ga srečamo pri treh humorističnih listih (Škratu, Rogaču in Ježu), kot ilustratorja pa pri zadnjih dveh. Izbira njihovega naslova nam po naključju izpričuje veliko urednikovo nagnjenje do iskanja imen pri »podzemskih« predstavnikih »človeške« in živalskih vrst.

Čeprav si je Magolič kasneje pridobil sloves znanega in cenjenega amaterskega slikarja – sicer najbrž ne pretirano kvalitetnega, saj ga je Ivan Cankar nekoč označil za »neumetnika«, so bili njegovi dosežki na področju satirične ilustracije večinoma dokaj pičli. Magoličeve karikature so bolj kot po likovni plati zanimive po zaslugi svoje kulturnozgodovinske sporočilnosti. Tako kot satire, pamfleti, podlistki, humoreske, smešnice, šale, anekdote, epigrami, zabavne, polemične pesmice in drugi literarni, satirični in humoristični prispevki v satiričnih listih tudi karikature lahko predstavljajo pomožen zgodovinski vir. Redke Rogačeve politične karikature so bile naperjene proti Nemcem in nemškutarjem, predstavnike domačega katoliškega tabora in njegove Katoliške narodne stranke so puščale na miru.

Magolič je npr. s kolorirano ilustracijo »Pozdrav severnim bratom ob prihodu v Ljubljano 8. dan avgusta 1887« in krajšo pesmico (*»Veseli vsklíki, jasen spev, / Kipeče radosti odmev, / Razlega se povsôdi; / V Ljubljani beli tisočkrat / Iz srca slednji češki brat / Topló pozdravljen bodi!«*) v posebni slavnostni, 15. št. iz 1887, počastil obisk Čehov v Ljubljani. Redno karikaturno rubriko je predstavljala bleda »Galerija zloglasnih nemčurjev«, ki jo je napovedovalo naslednje pojasnilo: *»Galerija zloglasnih nemčurjev. Pod tem naslovom namerjamo priobčevati obraze raznih zloglasnih Nemcev in nemčurjev ter risati kolikor moči pristno njih življenje in delovanje. Da pa nam bode moči to nalogo točno, v zadovoljstvo slovenskega občinstva in v strah vsem omahljivcem reševati, prosimo vse prijatelje svoje, da nas podpirajo s pošiljanjem fotografij razposajenih nemčurjev (fotografije bomo vračali nepokvarjene) in – kar je tudi jako važno za izvrševanje ta naloge, – da nas podpirajo materialno namreč, da širijo naš list med svojimi prijatelji in znanci, kajti izvirne risbine povzročujejo toliko troškov, da naročniki, katerim je priložena nakaznica, nujno blagovole poravnati naročnino, da ne pridemo v materialno zadrego. Ko bi po pomoti dobil kak naročnik, ki je že poravnal naročnino, nakaznico, naj ga ne moti.«*²⁰ Med zloglasne nemčurje so se na Rogačevih karikaturah uvrstili Dragotin Dežman (1887/5), s Tirolske priseljeni dr. Friedrich Keesbacher (1887/9), dr. pl. Schrey in dr. Schaffer (1887/10) ter Gariboldi (1887/20). »Danes predstavljamo

¹⁹ Biografski podatki po: Viktor Steska in France Stele, Srečko Magolič, Slovenski biografski leksikon, 2. knjiga, Ljubljana 1925–32, str. 6.

²⁰ »Galerija zloglasnih nemčurjev«, Rogač, 1887/5.

Galerija zloglasnih nemčurjev. — Tone vitez Garibaldi.

našim bralcem dva nemškutarska politična invalida, hromega dr. pl. Schreya alias der 'schlimme Mensch' in dr. Dolfeta Schafferja, 'vortänzerja' iz Kazine, kakor so ga pokojni oče Bleiweis v svojih 'Novicah' nazivljali,« lahko preberemo v daljšem Rogačevem opisu nemških poslancev v kranjskem deželnem zboru dr. Adolfa Schafferja in dr. Roberta Schreya.²¹ Anton pl. Gariboldi, »po domače 'den schönen Tonerl'«, pa je bil renegat, ki je do leta 1866 pripadal slovenski stranki. Pri neki veselici na ljubljanskem kazinskem vrtu naj bi proti mimo stoječim Slovencem uporabil svojo palico in udaril nekoga po glavi, zato je na karikaturi upodobljen z veliko gorjačo.²² Zdravnik dr. Keesbacher je bil v Rogaču znan tudi kot »der lange Fritz mit seinem Pudel«.

V 1. št. iz leta 1887 je bila objavljena ena izmed kulturnozgodovinsko zanimivejših Magoličevih karikatur z naslovom »Družba sv. Cirila in Metoda, nemški Schulverein in Frauen-Ortsgruppe«. Angel kot personifikacija leta 1885 ustanovljene Družbe sv. Cirila in Metoda preganja iz Kranjske personifikaciji Schulvereina in Frauen-Ortsgruppe: »Poberita se mi izpred oči pohlepna pritepenca! Ta zemlja je bila in bo ostala last Slovenca!« Personifikaciji nemških organizacij za seboj vlečeta ploh. Magolič je s pomočjo starega ljudskega običaja želel povedati, da Nemci na Kranjskem niso našli primernega partnerja. Vlečenje ploha sodi med pustne šege: dekleta so morala na pustni torek vleči ploh, če v vasi v preteklem letu ni bilo nobene poroke, ploh je morala vleči dekle, ki ji je v predpustu spodletela poroka ipd.

Med najbolj zanimivimi karikaturami v Rogaču je bila tudi v 23. št. iz leta 1886 objavljena karikatura, ki jo je sprožila postavitve in slovesno odkritje spomenika nemškemu pesniku in politiku Anastasiju Grünu – grofu Antonu Aleksandru Auerspergu (1806–1876) v Ljubljani. Na karikaturi je upodobljena spominska plošča Anastaziju Grünu, pred katero straži dvojje »turnarjev« (članov nemškega telovadnega društva Turnverein), oboroženih z grabljami (satiričnim atributom slovenskega odpadnika Dragotina oziroma Karla Dežmana in nato drugih renegatov). Eden od turnarjev strelja z grabljami proti nedolžni sprehajalki. Karikaturu spremlja komentar: »Govorilo se je zadnji čas, da so zlobne roke zopet onesnažile Zelenčev [op. France Prešeren je Auerspergovo pesniško, meščansko ime Anastasij Grünu poslovenil v Anastazij Zelenec], recte: grobni spomenik kranjskih nemčurjev na nemškem trgu. Neprijetno nas je iznenadila ta novica in obžalujemo, da se kaj takega dogaja v Ljubljani. Zato bi bilo želeli, da bi turnarji, kateri kriče in razgrajajo v kazinskem salonu, ne mučili v mrazu policije, temveč imeli pogum, da bi sami stražili ta kamen, ker pa orožja baje niso vajeni, pomorejo naj si z grabljami.«

Spominsko ploščo so postavili ljubljanski Nemci, organizirani v telovadnem društvu Turnverein, ob desetletnici Grünove smrti na vogalu ljubljanskih Križank, kjer je bil sloviti nemški meščanski pesnik rojen. Na otvoritev spomenika so bili povabljeni turnarji iz Celja, Gradca, Celovca, Trsta in drugih mest. Ljubljanski občinski svet je 1. junija sklenil, da spomenika ne bo sprejel v varstvo, če deželna vlada ne bo prepovedala nemških demonstracij, in da ne bo prevzel odgovornosti za javni red in mir.²³ Deželna vlada je svečanosti poskušala omejiti in s

²¹ »Dva nemškutarska politična invalida dr. Dolfi Schaffer in dr. pl. Schrey«, Rogač, 1887/10. Karikatura dr. Adolfa Schafferja je bila objavljena v 1. št. Sršenov.

²² Po: »Anton vitez Gariboldi vulgo der schöne 'Tonerl'«, Rogač, 1887/20.

²³ »Dne 3. i. m. pomikal se je po nekaterih ulicah ljubljanskih čuden sprevod,« je pisal Slovan. »Kaka petdesetorica ljubljanskih telovadcev in njihovih povabljenih – domačih in tujih gostov – šla je za zastavo nemškega telovadnega društva ljubljanskega s Križevniškega trga v kazino. Po obeh straneh sprevoda stopali so pa mestni policaji in s kmetov nalašč v mesto pozvani žandarji z nasajenimi bodali. Ljubljanski Nemci in nemškutarji imenovali so ta žalostni sprevod 'Grünovo slavnost'; v resnici pa ni bilo nič drugega, nego pogreb Nemštva v Ljubljani.

Da! dne 3. junija 1886 položili so oni možje – sit venia verbo – ki so mislili, da so poklicani pouzdigovati med nami Nemštvo, ravno to Nemštvo za vekomaj v grob. Slovensko prebivalstvo ljubljansko pa je zavalilo nanj tako

Družba sv. Cirila in Metoda, nemški Schulverein in Frauen-Ortsgruppe.

**Poberita se mi ispred oči pohlepna pritopenca!
Ta zemlja je bila in bo ostala last Slovencea!**

Škrat, 1887/I.

pomočjo žandarjev in vojakov preprečiti izgrede. V Ljubljano je bilo poklicanih 30 žandarjev, prepovedan je bil slavnostni obhod. Na otvoritev spominske plošče so Slovenci odgovorili z demonstracijami in štiridnevnimi nemiri, ki so v nemških listih naleteli na velikanski odpor. Mestna občina je po otvoritvi nastavila čuvaja, vendar so Slovenci med neko demonstracijo kmalu pomazali spomenik z jajci in črnilom. »Anastazius Grün, / Zelenčev sin, /

težak kamen, da gotovo ne bode med nami vzdigovalo več ruse svoje glave. Prav nič ni pomagalo našim pravim in ponarejenim Nemcem, da so že tedne poprej bili ob veliki boben in tako, kakor je navada ob sejmovih, vabili svoje vernike, naj se udeležijo Zelenčeve slavnosti in tako zasvedočijo živотно moč 'nemškega bitja in nemške narodnosti' v Ljubljani. Vse to semtrtja jako komično časnikarsko rotenje ne privabilo v Ljubljano več nego šestnajst gostov. Prišli so opojeni z naudušenjem: zapustili so pa Ljubljano pijani slovenskega vina.

Čisto naravno je, da je slovensko prebivalstvo našega glavnega mesta že od začetka obsojalo slavnost, ki so jo namerjali oni mladiči, kateri imajo na vesti že tudi nedolžno prelito slovensko kri. Naravno je tudi, da se isto ni moglo ogrevati za slavljenje moža, kateri je toliko žalega storil našemu narodu. Licemersko kričanje nemškega časnikarstva, da je Anastazij Zelenec častni meščan ljubljanski, ni moglo motiti nikogar, ki pozna je razmere; kajti znano je, da mu je to odlikovanje naklonilo mestno zastopništvo, katero je bilo vedno v strogem nasprotstvu z večino prebivalstva ljubljanskega. Mi tedaj, dasi smo pravi prijatelji reda in miru in dasi strogo obsojamo vse, kar bi oboje utegnili motiti, izrekamo, da nam je lahko pojmljivo razburjenje, katero je zavladalo v našem narodu proti Zelenčevi slavnosti in nje snovateljem.

Da ni gospod deželni predsednik, uvaževaje svarilni glas mestnega zastopa, slavnosti omejil in da ni deželni vojaški zapovednik FML. Kiel tako pravilno sodil celega onega dejanja, ki se je pozno v noč vršilo v kazini za izzivanje razburjenega slovenskega občinstva, in da ni dal kazine zapreti in komers razgnati, utegnili bi bila demonstracija brezvestnih nemških telovadcev imeti hujše posledice. Tako pa se je občinstvo, videč, da poklicane oblasti

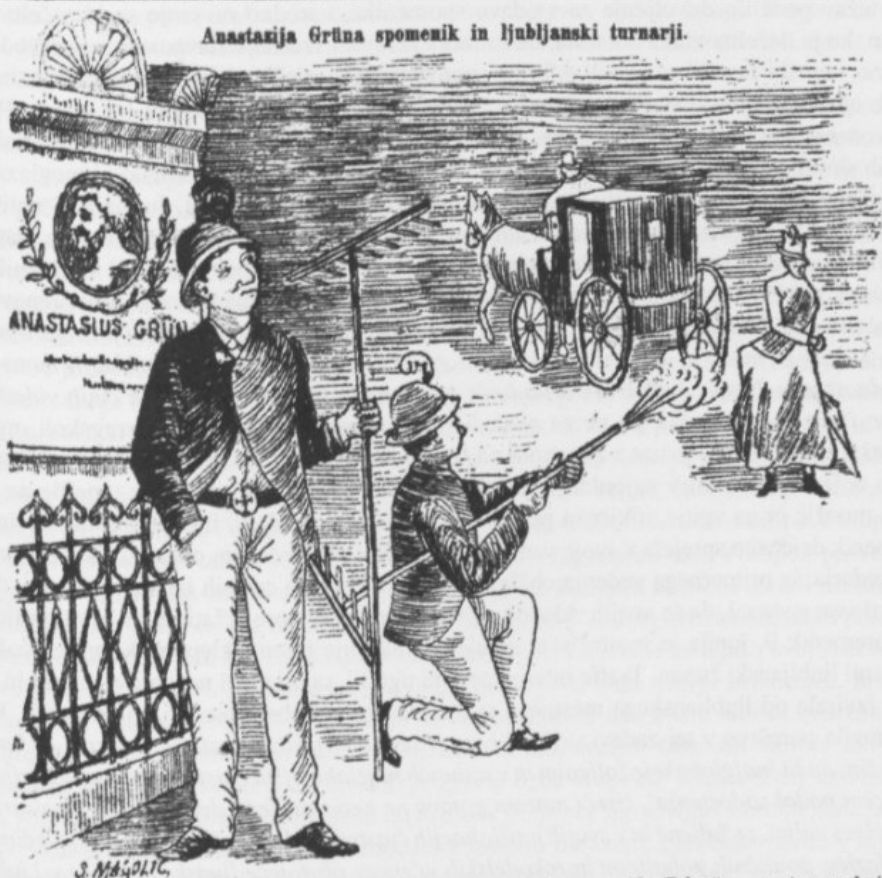

Líst 23.

Izdajatelj in odgovorni urednik SREČKO MAGOLIČ.

Letnik I. 1886.

Anastasija Grūna spomenik in ljubljanski turnarji.

Govorilo se je zadnji čas, da so zlobne roke zopet onesnažile Zelenčev, recte: grobni spomenik kranjskih nemčurjev na nemškem trgu. Neprijetno nas je iznenadila ta novica in obžalujemo, da se kaj takega dogaja v Ljubljani. Zato bi bilo želeti, da bi turnarji, kateri kričé in razsajajo v kazinskem salonu, ne mučili v mrzi policije, temveč imeli pogum, da bi sami stražili ta kamen, ker pa orožja baje niso vajeni, pomorejo naj si z — grabljami.

jajca jedel, / tinto pil» – tako se glasijo verzi »narodne« pesmi, ki je tedaj krožila po Ljubljani.²⁴

Poslanci velikonemške stranke v dunajskem državnem zboru so dvakrat podali interpelacijo proti sramotnemu početju ljubljanskega »mestnega zastopa« in v njej zahtevali zadoščenje za avstrijske Nemce, ki naj bi bili zaradi nedavnih ljubljanskih dogodkov »v svojih najžlahnejih čutilih najglobokeje žaljeni«, ter neizogibna poročila za vzdrževanje miru in reda, ki da sta v resni nevarnosti zaradi početja ljubljanskega mestnega zastopa. Na interpelacijo je obširno odgovarjal ministrski predsednik in notranji minister grof Taaffe: namen, postaviti avstrijskemu domoljubu grofu Auerspergu in odličnemu pesniku Anastaziju Grčnu spomenik v njegovem rojstnem mestu, je gotovo hvalevreden, vendar bi bilo morda bolj primerno, če bi k pripravam pritegnili večji krog udeležencev; deželna vlada Turnvereinu v dveletnem pripravljalnem obdobju ni postavljala nobenih preprek, prav tako je tudi ljubljansko mestno upravnništvo brez težav podelilo dovoljenje za vzidavo spomenika, narodno ravnanje se je začelo šele potem, ko je deželna vlada odredila, da se mora skrajšati vračanje slavnostnega spreveda do Kazine; nemški časniki so slavili odkritje spomenika kot orjaško delo nemškega duha in kot korak obrambe pred drugo narodnostjo v deželi, toda slovenski narodni list »zagnal je v nasprotnem smislu najostrejši glas«, čeprav je bil ta list zaplenjen, se je razširil v nižjih krogih slovenskega prebivalstva, katerega se je polastila neka razburjenost, ki ni mogla ostati neopažena pri nemških krogih; ljubljanski mestni svet se je sestel 1. junija pod vplivom naraščajočega narodnega razburjenja, njegovi sklepi nedvomno zaslužijo obsodbo, zato je deželni predsednik naslednjega dne opozoril mestni svet na njegove dolžnosti in ukrenil vse potrebno, poklical žandarje v Ljubljano, opozoril sosednja okrajna glavarstva in prepovedal slavnostni obhod gostov; če je 3. junija in v naslednjih dneh prišlo do motenj javnega miru in reda, »tedaj se more to smatrati za izrastek prenapetega, po zlobnem hujskanju motenega narodnostnega čustva, katero konečno hoče v najprostejših, najnaravnejših činih videti hudobno izzivanje«, nikakor pa ne za posledico zanemarjanja dolžnosti kateregakoli organa oblasti; ljubljanski magistrat z županom na čelu kot izvrševalec sklepov mestnega odbora je svojo dolžnost izpolnil v najpolnejši meri, zato so se cestne demonstracije omejile na zbiranje množic in na vpitje, nikjer ni prišlo do poškodovanja oseb ali imetja; mestna občina je spomenik dejansko sprejela v svoje varstvo, saj je takoj po svečanem odkritju pri njem nastavila redarja, iz primernega vedenja občinskih organov v času cestnih izgrediv se vidi, da je mestni svet spoznal, da se svojih sklepov z dne 1. junija ne more držati, in jih je zato primerno spremenil; 9. junija je mestni svet sprejel tolmačenje k tem sklepom, ki ga je Taaffeju naznanil ljubljanski župan. Taaffe interpelaciji ni ugodil, saj ni videl nevarnosti za mir in red, ki bi izvirala od ljubljanskega mestnega sveta, zato ni potrebe, posegati po sredstvih, ki bi zagotovila poročilo v tej zadevi. »V kolikor pa sem bil vprašan, katerih sredstev se hočem poslužiti, da bi 'najglobokeje žaljenim in v njihovih najžlahnejših čustvih zadetim avstrijskim Nemcem podal zadostjenja', izreči moram gotovo ne neopravičeno dvombo, jeli so avstrijski Nemci res voljni, se žaljene in v svojih najžlahnejših čustvih zadete se čutiti po početju večinoma iz šolarjev, pouličnih pobalninov in rokodelskih učencev obstoječe ljudske množice v Ljublja-

celo to stvar zmatrajo res kot tako, kakeršna je po mislih nemških telovadcev in po izjavah njihovih glasil imela biti, namreč kot nemško demonstracijo sredi glavnega mesta slovenskega naroda, in da se trudijo, da jej odvzamejo pravo ost, zadovoljilo se je z glasnim izražanjem svoje nevolje.

Nemški telovadci in njihovi nemški in nemškutarski sosedje v deželi in zunaj nje pa so se sedaj – vsaj tako upamo – do dobrega prepričali, da med nami ni prostora njihovim velikonemskim aluram. Položili so nemštvo na Kranjskem v grob in onej četici 'der biederer Deutschen' iz slovenskega Celja, ki jim je prišla k temu pomagat, sedaj lahko zakličejo: 'Bog plati, pogrebci!' »(«-L.«, »Po Grčnovi slavnosti«, Slovan, 1886/12).

Po: Janko Mlakar, »Zelenec«, Spomini, Prvi del, Celje 1975, str. 103.

ni,« je poudaril ministerski predsednik Taaffe. Če bi bil proti njegovemu pričakovanju odgovor pritrdilen, potem bi po Taaffejevem mnenju morali žaljeni in prizadeti poiskati zadoščenje v policijskih kaznih, ki so ali šele bodo zadele cestne izgrednike.²⁵

Med satiričnimi ilustracijami lahko zasledimo tudi nekaj t. i. »metamorfoz« oziroma »preobrazb« – prikazov spreminjajočih ali druga v drugo prehajajočih oblik. Metamorfoza »*Otrok po Darwinu*« v 3. št. Rogača iz leta 1887 prikazuje storž, ki se preoblikuje v otroka. Dve podobni »*Darwinovi metamorfozi*« je za 24. št. iz leta 1886 naslikal tudi Srečko Magolič.

Prvi primer tovrstne satirične ilustracije v slovenskih satiričnih časnikih predstavlja v 7. št. Aleševčevega Brenclja iz leta 1870 objavljena serija štirih zaporednih sličic, na kateri se človeški obraz postopoma spreminja v osla. Verjetno je na ta način neznani dunajski risar predstavil enega izmed ljubljanskih občinskih svetnikov. V 1. št. Brusa iz leta 1889 lahko naletimo na vrč, ki se spreminja v opico. Komentar pod sličicami se je glasil: »*Darvin izvaja človeški rod od opice. Naš risar, kateremu ta teorija prav nič ne ugaja, ker je s svojimi roditelji jako zadovoljen in neče svojih dedov iskati mej čveteroročnimi živalmi, bavi se je z uprašanjem, kako nastane opica.*

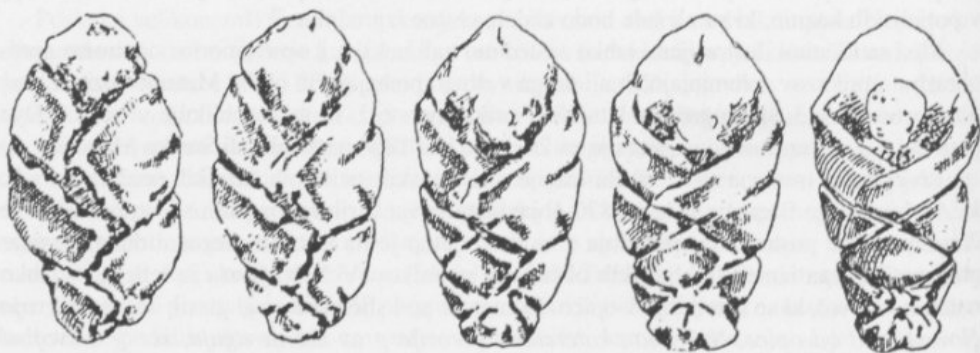
Posrečilo se mu je, da je rešil to uprašanje prav temeljito, kakor kaže nastopna podoba, na kateri se vidi, kako se opica razvija ob 8. uri, ob 10. uri, o polunoči, ob 2. uri popolunoči.« V 7. št. Brusa iz istega leta je bila objavljena serija risbic »*Po Darwinovi teoriji*«, na katerih se goba počasi spreminja v žensko postavbo, prekrito z dežnikom.

Tovrstne metamorfoze so prikazovale spremembe oziroma preoblikovanja v določenih časovnih obdobjih, ki so se vselej končala z zabavnim presenečenjem, ali pa razkrivale pravi značaj upodobljenih oseb. Nastajale so pod vplivom francoske karikature in bile v evropskih satiričnih listih 19. stoletja dokaj pogoste. Na seriji štirih sličic pod naslovom »*Les Poires*« iz leta 1831 je urednik satiričnih listov in karikaturist Charles Philipon (1806–1866) preoblikoval francoskega kralja Louisa-Philipa v hruško. Po zaslugi Philiponove karikature je hruška, ki v francoščini v prenesenem pomenu pomeni »buča« ali »betica«, med leti 1831 in 1835 postala celo simbol za kralja – »*prvi sadež Francije*«. Risali so jo tudi po pariških zidovih, Predstavljala je enega najbolj učinkovitih udarcev v vojni, imenovani »*kampanja nespoštovanja*«, ki jo je Philipon vodil proti meščanskemu kralju Louisu-Philipu. Philiponovi listi in samostojne izdaje so bili osemindvajsetkrat zaplenjeni, sam Philipon pa večkrat obsojen na denarne in zaporne kazni. Leta 1831 je bil Philipon obtožen zaradi razžaljenja veličanstva, ker je bil zlahka razpoznaven »*roi bourgeois*« na njegovih karikaturah prikazan v ponižujočih situacijah. Na sodišču je pokazal omenjene štiri risbe in dejal v svojo obrambo: »*Prva je podobna Louis-Phillipu, zadnja je podobna prvi, toda zadnja prikazuje... hruško! Kje se boste zaustavili? Boste obsodili prvo risbo? Toda s tem boste morali obsoditi tudi zadnjo, saj je ta podobna prvi in s tem posledično tudi kralju! Obsoditi morate torej vse karikature, na katerih se nahaja glava, ki je zgoraj ozka in spodaj široka! Zdaj ne bo malo dela, kajti moč umetnikov bo poskrbela, da boste te proporce ugotavljali v obilju nenavadnih reči.*«²⁶ Da je Louis-Philip naveličan soočanj z lastnim obrazom, preoblikovanim v hruško, leta 1835 znova uvedel cenzuro, ki je zadevala samo podobe in ne tiskane besede, je najbrž v tesni zvezi prav z njegovimi karikaturami. Največji mojster metamorfoz je bil Jean-Ignace-Isidore Gerard Grandville (1803–1847), ki je med leti 1830 in 1835 kot karikaturist sodeloval pri Philiponovih listih La Caricature (1830–1835) in La Charivari (1832–1893). Nagnjenje

²⁵ Po: »Spominek 'Turjaškega' in državni zbor«, Novice, 1886/25.

²⁶ Po: Werner Hofmann, »Die Karikatur – eine Gegenkunst«, Bild als Waffe / Mittel und Motive der Karikatur in fünf Jahrhunderten, München 1984, str. 371.

Otrok po Darwinu.

Škrat, 1887/3.

do metamorfoz izražajo tudi Grandvillove ilustracije, npr. ilustracije La Fontainovih Basni, kjer si je protagoniste zamislil kot človeške in živalske obenem.

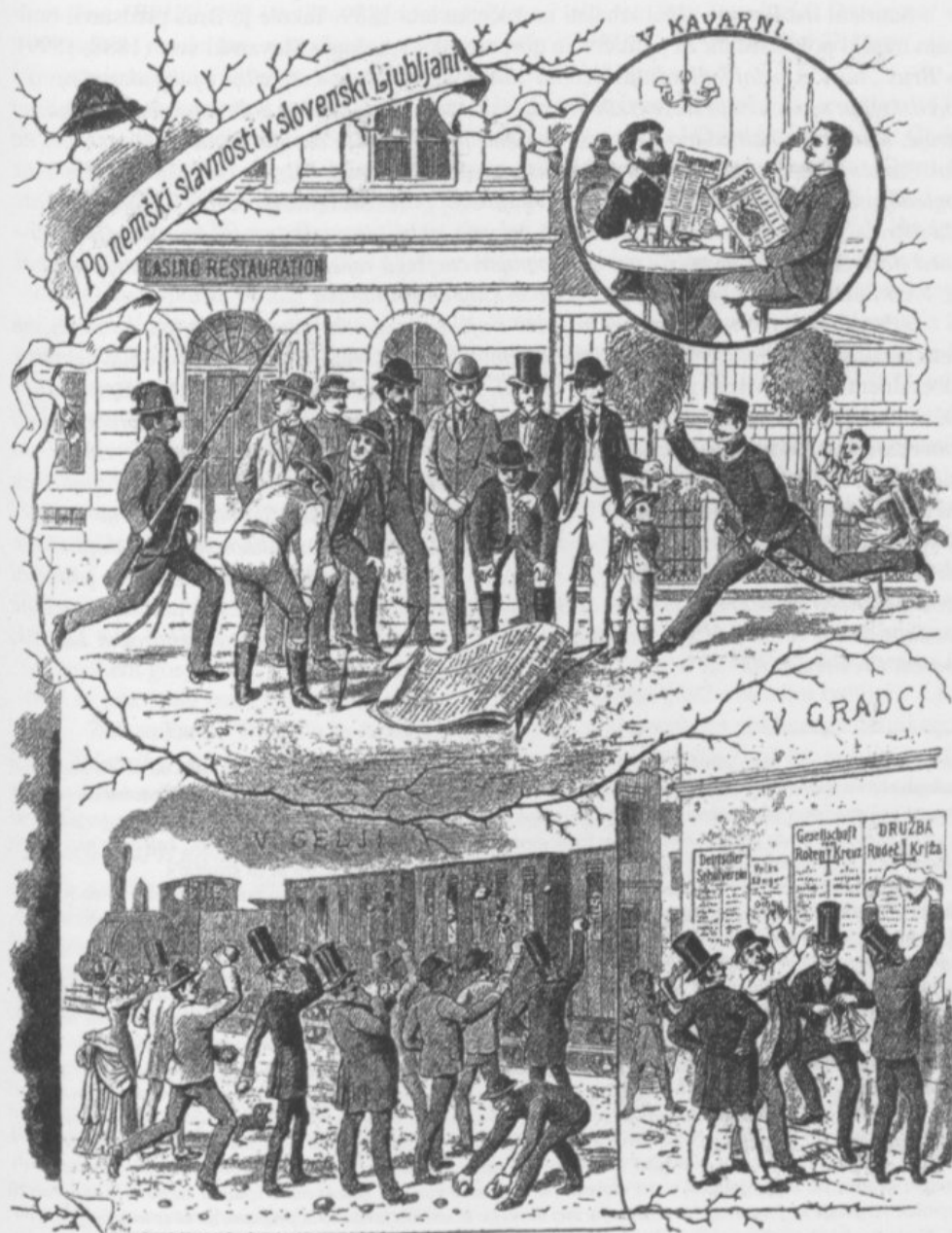
Mnoge metamorfoze so že v naslovu ali komentarju omenjale Charlesa Darwina (1809–1882). Z darvinizmom – revolucionarnim razvojnim naukom »opičinega« Darwina o nastajanju in spreminjanju vrst, naravnem izboru in evoluciji, po katerem naj bi bil »človek le spopolnjena opica«, ²⁷ z lamarkizmom francoskega naravoslovca Jeana-Baptista de Moneta Lamarcka (1744–1829), z monizmom nemškega naravoslovca Ernsta Haeckla (1834–1919), descendenčno teorijo, historičnim materializmom, racionalizmom, naturalizmom, imanentizmom, utilitarizmom, panteizmom in drugimi svobodomiselnimi in brezvernimi ali v verskem oziru škodljivimi dognanji, ki so rahljala katoliške dogme, se je morala v 19. stoletju spoprijemati Cerkev oziroma krščanski apologeti, ²⁸ zato se tudi pri nas metamorfoze verjetno niso pojavile po naključju v satiričnih listih liberalnega porekla. Čeprav so se tovrstne zabavne ilustracije norčevale iz Darwinovega »struggle for life«, so hkrati na nevsiljiv način tudi opozarjale nanj.

²⁷ »Dr. Lidner je in hoče biti darwinist. Človek mu izhaja iz opice / Kristijan dr. Lindner«, Rimski katolik, 1891, str. 391.

²⁸ Darvinizem je bil v nasprotju z naukom o stalnosti vrst, ki naj bi jih ustvaril bog (nauk o stvarjenju). V »Pismih brezvercu o najvažnejših filozofijskih in verskih vprašanjih«, objavljenih leta 1890, je materialističnemu monizmu, darvinizmu in njegovemu nauku o večnosti materije in njenih sil ter izvoru vsega rastlinskega, živalskega in človeškega bivanja iz materialnih prasnovi z »modroslovnega« in naravoslovnega stališča oporekal Rimski katolik. Avtor »Pisem brezvercu« je najbrž doktor teologije, teološki apologet in filozof Anton Mahnič, ki je bil dobro razgledan po sodobnem in polpreteklem teološkem svetu in seznanjen z vsemi protiverskimi tokovi. Nekaj odlomkov: »Zistema, ki izvaja vse življenje in sploh vsa bitja jedino le iz materije, se pač ne dá več vzdrževati! Vi sicer dvomite o absolutni trajavosti materije, češ, da more imeti i drugih, do sedaj še skritih lastnosti. Toda jaz mislim, da bi pač težko našli učenjaka, ki bi zaresno dvomil o absolutni trajavosti materije, ker je jasna, evidentna, na nji sloni vsa mehanika in fizika.

Vi sicer izpodbijate znanstveno potrjene rezultate z drugimi nepoznanimi in znanstveno še ne dokazanimi lastnostmi materije; a to je pač predrzno in v znanstvu celó nepriležno.« Materialisti, ki so zanikali vsakršno bivanje duhov, pa so potem, ko so se udeležili spiritualističnih shodov, začeli najodločnejše zagovarjati obstoj duhov, ki so, kakor meni večina, duše rajnkih.

Glede darvinistične »generatio aequivoca« (lat. samovznikanje, nastanek življenja iz nežive snovi, abiogeneza), je Rimski katolik menil, da življenja nikakor ne gre smatrati samo za gol proizvod kemične zgradbe in atomov. »Koliko spojin so vže iztaknili kemiki, in vendar se še celi kemiji ni posrečilo stvariti s pomočjo kemične operacije niti najmanjše življenjske stanice! Neovrgljiva resnica je, da se poraja življenje edino le iz življenja. Ali absolutno

Brus (1889–1891)

Satirični list Brus je začel izhajati na začetku leta 1889. Takole je Brus predstavil bralcem tržaški polmesečnik za politična in gospodarska vprašanja Slovanski svet (1888–1899): »'Brus', novi in sedaj jedini šaljivi list na Slovenskem, je šel s J. številko v jako ukusni opravi predstavljat se po raznih slovenskih pokrajinah. Vidi se mu, da je iz dobrega kamna, da pozna kraje, kjer imajo nabrušeno ali pa že skrhano in zarujavelo orodje. Obilo dela ga čaka na jako zanemarjenem polju. Razni delavci so se ulenili ali pa so razposajeni, ker jim nihče ne ogleduje slabega ostrija, s katerim opravljajo svoj posel Slovence. 'Brus' utegne dokazati, da ostrine za Slovence morajo biti ali na pravem jeklu, ali pa da je popačeno orodje vreči – med staro železo. V tem zmislu mu želimo najsrečnejšega uspeha. 'Brus', kateremu je urednik g. Ivan Železnikar, izhaja 2krat na mesec in stoji za celo leto 4 gld.«²⁹

»Pred leti smo imeli 'Slovenci' zajedno troje humorističnih listov, sedaj pa, ko s koncem leta preneha še 'Rogač', ne imeli bi nobenega več,« je v »Vabilu na naročbo«, objavljenem v liberalnem Ljubljanskem zvonu (1881–1941), zapisalo uredništvo in upravništvo Brusa. »Ker bi to vsekakor bil nedostatek v našem javnem življenji, ker se v šaljivi obliki more marsikaj povedati, kar sicer ni možno, ker je še vedno mnogo predmetov za šale in dovtype, mnogo pa tudi takih, ki si novega tacega lista želé, sklenili smo izdajati z novim letom 'BRUS', političen in šaljiv list, ki bode izhajal 1. in 15. dné vsacega meseca. – 'BRUS' bode z odločno besedo, s satiro in humorjem razpravljaj dnevna vprašanja, pisal bode, kolikor razmere dopuščajo, svobodno ter skrbel čitateljem svojim za pouk in prijetno zabavo. V ta namen bode prinašal poleg raznega in šaljivega gradiva vsakovrstnih izvirnih ilustracij, vmes pa tudi lepo izdelane podobe naših velmož. V prvi številki pride na vrsto prvi naš humorist, nepozabni Levstik, potem Preširen in dr.

nerazumljivo bi bilo, kako da se je nekda iz anorganičnega bitja porodilo organično in kako da se dandanes kaj takega več ne posreči, navzlic velikanškemu napredku v fiziki. Kar je bolj narava nekda stvarila sama ob sebi, ne zmore več dandanes ista narava, akoravno jo podpira človeška umetnost! Kemik lahko sicer vstroje (organizme) razloži in pojasni, toda priznati mora, da je izven atomov in nad atomi še druga posebna moč, katere se njegovemu opazovanju popolnoma odteguje; zovemo jo življenjska moč – skrivnost za fizika in za kemika!«

Organskih bitij nikakor ne moremo izvajati iz neorganskih, torej moramo nujno priznati, da biva izven materije in izven sveta stvariteljski vzrok, ki je obudil organsko življenje. S tem pa seveda pade darvinistični materializem. Darwinizem je tudi zatajil bistveno razliko med človekom in živaljo. »Človek se je spočel po mnenji darwinistov iz opice. Kdaj pa? Pred mnogimi tisočletji, odgovarjajo. Ali kako, da se dandanes nobena opica več ne počloveči? In to se ne posreči, akoprav se je z vso umetnostjo vže poskušalo, kako bi se opica izredila in omikala v človeka?!

Pa pravijo: kakšen razloček je pač mej divjim eskimom in urang-utangom? Na prvi pogled gotovo ne velik, odgovarjamo. Toda vzemite eskima in začnite ga učiti in vzgojevati. V kratkem času se bo izobrazil. Kolikrat so se vže najsurvejši dijaki izomikali sè skrbno vzgojo v najbolj učene može, ki se niso prav v ničemer vstrašili civilizovanih Evropejcev. Kaj je urang-utang? Kakeršen je bil, je in bo vedno – urang-utang! Nas li ne sili ta primer, da pripoznamo v človeku princip, katerega po vsem pogrešamo pri živali? Žival se giblje pri svojem razvijanju in delovanju vedno le v določenih mejah – človek pa je v svojem razvoju brezmejen. Kaker hitro se mu vzbudi samozavest, vspenja se k čedalje višjim smotrom ter si svobodno voli sredstva v njihovo dosego. Pri živali velja povsod zakon neobhodnosti, nespremenljivosti, materijalnosti – pri človeku pa svobodno gibanje, katero more izhajati edino le iz duhovnega vzroka. Nasprotje mej nujnostjo in prostostjo, mej materijo in duhom javlja se tu preostro, da bi se moglo spregledati. Nad vse obhdujemo n.pr. umetnostno zgradbo umne čehelice ali mravlje, toda po pozornšem opazovanji moramo priznati, da se vrši vse le po naravnem nagonu – neobhodno. Delajo tako, ker ne morejo drugače. Prav zato delajo pa tudi vedno jedjako, brez vsakešnega napredka. Kaker so delale pred 2000 let, delajo tudi dandanes in bodo delale za 2000 let. A ne tako človek! Kolik razloček mej prvim vzom in mej lokomotivo? Kak gorostasni napredek! Pri živali vidite nespremenljiv zakon nujnosti, materijalen, fizičen princip, pri človeku pristo samozavest – duhoven princip!« O bistveni razliki med človekom in živaljo priča tudi govor, pri katerem je bistveni dejavnik misel (Po: »Pisma brezvercu o najvažnejših filozofijskih in verskih vprašanjih«, Rimski katolik, 1890, str. 48–52).

²⁹ »Brus«, Slovanski svet, 1889/1.

Rodoljube po vsem Slovenskem uljudno vabimo, da nas dušno in gmotno blagovoljno podpirajo pri tem podjetju. Čim večji bode sotrudnikov in čitateljev krog, tem raznovrstnejši bode list. 'BRUS' stoji vse leto 4 gld., za pol leta 2 gld., za četrta leta 1 gld. Dopisi naj se pošiljajo na uredništvo, naročnina pa na upravništvo 'BRUS'-ovo v 'Narodni Tiskarni', kjer se vzprejemajo tudi inserati, katerim se cena določa po dogovoru.»³⁰

Urednik, ustanovitelj in izdajatelj Brusa je bil časnikar Ivan Železnikar, ki je že leta 1871 poskusil izdajati satirični list Sršeni. Rojen je bil 28. decembra 1839 v Stiški vasi pri Cerk-ljah. Po osnovni šoli v Kopru, kjer je bil rejenec strica Ivana Železnikarja, župnika v Ospu, je med 1850 in 1858 obiskoval gimnazijo v Ljubljani. Leta 1858 se je vpisal na študij prava na Dunaju, vendar je bil zaradi pomanjkanja dve leti zaposlen kot vzgojitelj v trgovski družini V. Zeschka v Ljubljani. Med leti 1860 in 1863 je ob pomoči ljubljanskih rodoljubov nadaljeval študij prava, vendar ga ni dokončal.³¹ Čez tri leta se je vrnil v Ljubljano. Nekaj časa je služboval kot notarski pripravnik pri J. A. Schitzu na Dunaju in nato v pisarni notarja F. Rateja v Slovenski Bistrici. Bil je eden najzvestejših dopisnikov Slovenskega naroda in ga je po smrti prvega urednika Antona Tomšiča (1842–1871) od maja do srede julija 1871 tudi urejal, vendar mu uredništva zaradi mladosti ter politične in narodne bojevitosti in tudi ostrine do klerikalcev liberalci niso hoteli zaupati. Uredništvo so mladoslovenci raje prepustili previdnejšemu Josipu Jurčiču (1844–1881). Železnikar se je vrnil v Ljubljano in se zaposlil kot korespondent pri banki Slovenija. Ker je slutil njen polom, je odšel na Štajersko, bil nekaj časa občinski tajnik v Sevnici in zopet pri notarju Rateju. Leta 1881 se je vrnil v Ljubljano in postal 1. januarja 1882 urednik Slovenskega naroda, ki sta ga dotlej urejala Ivan Tavčar in Peter Grasselli. Med leti 1884 in 1887 je bil tudi izdajatelj in odgovorni urednik Slovenskega naroda. Od 1858 do 1882 je sodeloval z Novicami, kasneje pri Einspielerjevem Slovencu, Slovenskem gospodarju in Ljubljanskem zvonu. Uredil je Izbrane spise Valentina Zarnika iz 1888 in leta 1889 izdal Novo pesmarico. Umrli je 26. januarja 1892 v deželni bolnici v Ljubljani. Železnikar po Tomšiču in Jurčiču velja za tretjega slovenskega poklicnega časnikarja.

»Železnikarjevo časnikarstvo je bilo tesno povezano s politiko (več let je bil član lj. občinskega odbora, sodeloval pri narodnih in kult. društvih), goreče je zagovarjal mladoslovenstvo in tedanjo politično naprednost,« je zapisal Fran Vatovec v Slovenskem biografskem leksikonu. *»Pri uredništvu Slovenskega naroda je bolj ali manj sodeloval z I. Tavčarjem, ki je kot 'gospodar hiše' in vódja starejše slov. liberalne buržoazije tudi sicer odločal o politični smeri Slovenskega naroda in nanjo vplival. Jezik v Slovenskem narodu se je pod Železnikarjem občutno spremenil. Ni se zatekal k ljudski slovenščini kakor prejšnji uredniki (Tomšič, Jurčič, Tavčar), temveč je prevladal duh tujih jezikov. V uvodnikih in političnih člankih mnogo srbohrvaških izposojenk. Ker je veliko pisal, je občutno vplival na časnikarsko slovenščino, tako da je pravzaprav začetnik in tvorec tistega neprijetnega in togega, nepristnega jezika, ki je bil poslej vrsto let značilen za slovensko časnikarstvo (prim. A. Breznik, Jezik naših časnikarjev in pripovednikov, 1944). Sicer pa se je med Železnikarjevim uredništvom Slovenski narod izdatno povečal, predvsem vsebinsko in v oglasnem delu.»³²*

³⁰ »Vabilo na naročbo«, Ljubljanski zvon, 1889, str. 64.

³¹ »Ivana Železnikarja sem bil že poprej večkrat videl v kavarni 'Gnezda'. Bil je lep fant s črnimi lasmi in črnimi, blestečimi očmi. Vprašal sem po njem Jentla, ki je z njim občeval, in pravil mi je, da je Železnikar jurist na Dunaju in da ga on in nekateri drugi podpirajo, ker od svojih, ki so revni kmetje na Gorenjskem, nima nobene podpore. Toda Jentl mi je že takrat dejal, da se boji, da Železnikar ne bo dovršil svojih študij, ker raje pohaja in se razveseljuje, kakor da bi se učil. In Jentlovo domnevanje se je uresničilo. Železnikar je opustil nadaljnje študije, tudi menda zaradi tega, ker so ga ljubljanski prijatelji prepričlo podpirali, in postal s početka agent za 'Slavijo', potem je bil malo časa pod Tomšičem sodelavec pri 'Sl. Narodu'« (Josip Vošnjak, Spomini, Ljubljana, 1905, str. 104/105).

³² Fran Vatovec, »Železnikar Ivan«, Slovenski biografski leksikon, 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 947.

Morda se je Železnikar polotil urejanja Brusa, ker je uvidel, kam je Rogača pripeljal Srečko Magolič, ki je konec leta 1884 prejel iz njegovih rok uredništvo Škrata. Železnikar se je namreč moral kot urednik posvetiti predvsem Slovenskemu narodu. Fran Vatovec ugotavlja, da je Železnikar večino tekstov v Sršenih, Škratu in Brusu pisal sam in v njih neizprosno smešil tedanje politične razmere.³³ Kot je poudaril Slovenski narod, ki je objavljala naznanila o izidu posameznih števil Škrata in Brusa, je Železnikar »osebno v zadnjem listu z brezobzirnim sarkazmom bičal naše včasih neznosne politične razmere».³⁴ Železnikarjeva kritika političnih razmer je bila usmerjena predvsem proti katoliškemu taboru, saj je Brus vodil ostro protiklerikalno gonjo.

»Kdor je paznim okom zasledoval slovensko gibanje v zadnjih desetih letih, te jedino ve soditi, kaj je bil nam Slovencem Ivan Železnikar,« je ob smrti svojega bojovitega urednika zapisal Slovenski narod. »Rodoljub plemenitega in kremenitega značaja, neupogljiv in neomahljiv, dosleden v svojem delovanju do zadnjega trenutka, zastavil je svoje pero, kadar je bilo treba, v blagor svojega naroda, katerega je čez vse ljubil. Njegov položaj bil je silno težaven, kajti delovati je moral v dobi, v kateri, bodi potoženo, razjedajo naše moči domače borbe.

Ivan Železnikar se ni bal boja; boril se je kakor lev za principe, kateri nam morajo biti sveti, ako nam je mar obstanek slovenskega naroda.

Uvidel je, da pot, na katero so žalibog krenili nekateri v verskem obziru preveč strogo misleči Slovenci, ni prava in je le na kvar našemu narodu; uvidel je, da bojni krik: 'Vera je v nevarnosti!', katerega so nekaterniki brez vsake potrebe trosili v svet, nima nobene podlage in da je zategadelj popolnoma nepotreben. Zato je vse take in jednake napade kot neistinite in neopravičene odbijal z nekako posebno, le njemu lastno spretnostjo. Kdor je imel priliko občevati z njim, občudovati je moral njegovo izredno nadarjenost.

Ivan Železnikar je bil temeljito verziran v svetovni literaturi in za slovenskega žurnalista kot navlašč rojen, kajti poznal je slovensko gibanje po raznih naših pokrajinah iz lastnega opazovanja.

Kakor vsa njegova oseba bil je tudi njegov zlog markanten. Pisal je ostro in rezko, kadar je bilo treba, prekoračil pa ni nikdar meje dostojnosti, kar se žalibog čestokrat dogaja v političnih listih.»³⁵

Vse tri satirične liste je tiskala Narodna tiskarna, zato se tudi v Rogaču in Brusu pojavljajo klišeji iz Škrata. Neprekinjeno izhajanje treh listov med leti 1883 in 1891, ki se hkrati tudi časovno ne prekrivajo med seboj, vodi k sklepu, da bi pravzaprav lahko šlo za en sam list, toda z različnimi imeni in različnimi uredniškimi pristopi. Zamenjava Rogača z Brusom je npr. potekala povsem logično in nemoteno.³⁶

³³ Po: Fran Vatovec, »Železnikar Ivan«, Slovenski biografski leksikon, 15. zvezek, Ljubljana 1991, str. 947. Biografski podatki tudi po: »Ivan Železnikar +«, Slovenski narod, 1892/21.

³⁴ »Ivan Železnikar +«, Slovenski narod, 1892/21.

³⁵ »Ivan Železnikar +«, Slovenski narod, 1892/21.

³⁶ »Tri leta minolo je, kar smo poprijeli težavnega, nehvaležnega dela: izdajati slovenski humoristični list. Koliko slovenski listi navadno donajajo izdajateljstvu, vé vsakdo, in prav toliko donajalo je tudi nam. Ne bodemo sicer očitali čitajočemu občinstvu, da premalo podpira taka podjetja, da-si je istina, da mnogo baš zavednih (?) Slovencev poseže raje po nemških listih, nego po domačih, uzrok temu nedostatku je v prvi vrsti tudi število slovenskih časnikov in kdor bi hotel poseči po vseh, moral bi imeti ogromne dohodke, zato si naroča samo najpotrebnejše, ali pa nobenih. Tako je pri nas!

Prijatelj, duševnih in gmotnih podpornikov, je imel 'Rogač' še dokaj, vendar mu ni moči dalje vstrajati, kajti v primeri s stroški imel je vendar le premalo dohodkov.

Zahvaljujemo se toraj vsem, ki so nam olajšali izdajanje lista, bodi-si z naročili, bodi-si s spisi ter se poslavljamo od njih z željo, naj skupno obstopijo 'Brus', ki bode z novim letom po dvakrat na mesec brusil skrhane Slovence, nemčurje in druge, brušenja potrebne ljudi.

Kot da bi kranjski liberalci prisluhnili nasvetom Franca Podgornika (1846–1904), ki jih je zapisal v članku »O našem literarnem gospodarstvu«, objavljenem leta 1885 v celovski reviji Kres. Podgornik je namreč menil, da je za Slovence dovolj en sam humoristični list. Nasploh je Podgornik zatrjeval, da mora imeti vsak slovenski list svoj točno določen namen, vsebino in obliko, obstajati pa mora tudi razlika med časniki za razumništvo in za preprosto ljudstvo. *»Po tem takem bi bil uzor naše preustrojbe gledé na časopisje naslednji. Kritični oglednik naj bi kazal na vsestransko literarno življenje in nepristransko kritično vodil do pozitivnega delovanja sosebno naobraženi del naroda, in ta list bi moral torej imeti vsak rodoljubni razumnik. V družbi takega zanesljivega spremljevalca bi omikance bistril in utrjeval en sam dnevnik; priprosti, doslej najmanj probujeni del naroda pa bi dramil en sam polmesečnik. V sredi med obema bi se širil za vsako pokrajino, recimo na ravnost, po en sam tednik, kateri bi pa tudi omikancem dotičniki dežel ne bil odveč. Eden humorističen list bi v svojej obliki narod razveseljeval in ob enem podučeval. V obče naj bi služil po eden list sam za vsako glavno namero in narodovo potrebo.«*

Časniki, ki so namenjeni preprostemu ljudstvu, morajo skrbeti za primerne teme in za preprosto, odličen popularen slog pisanja, ob katerega se ne bodo spotikali omikanci, če bodo prisljeni zajemati iz teh listov. Komur bi to povzročalo težavo, naj svojo nezadovoljnost žrtvuje v zavesti obče narodove koristi, je svetoval Podgornik. *»Tudi mora literarnim močem slovenskim znano biti, da je še v našem narodu humoristična žila, ktero podpira ironija in sarkazem, v polnej meri. Te lastnosti se je treba pisateljem močnejše spominjati, in mi se jako čudimo, da oni, sami iz naroda vzrasli, veliko premalo tej lastnosti odgovarjajočili oblik stvarjajo, bodisi v knjigi, bodisi v novinah. Gledé na probudo in gledé na nadaljni narodov pouk se ne dajo prece-niti ravno humoristične in ironične oblike. Sicer je dovolj, da važno literarno načelo, sosebno v narodovo korist na široko, tukaj poudarjamo in ob enem za ta del terjamo, da se naši humoristični listi tudi iz tega uzroka v eno samo podjetje združijo ter se pisatelji te in enake vrste iz vseh pokrajin istega podjetja z izdatno podporo oklenejo. Ravno humoristične liste bi bilo gledé na omikance in neomikance najjabetnejše cepiti na dve strani, kaj li še na več podjetij deliti!«* Rajši naj en list pogostejše izhaja in naj ga izobraženstvo podpira, da se razširi v vse kroge. Če je kdaj v listu kaj gradiva, ki ga prostak zaradi političnega in družbenega nepoznavanja po naključju ne razume, je to izjema, ki ne zadošča, da bi omikanci morali zahtevati poseben humorističen list. Dunaj je npr. velik tudi glede na bralce humorističnih listov, saj višji in nižji krogi radi prebirajo doslej dobro urejevan humorističen list Kikeriki (op. izhajal je med 1861 in 1933), ki ustreza vsem, navzgor in navzdol, še celo čez meje, ki si jih je določil. Slovenci skratka potrebujemo en sam humorističen list, ki bi bil dobro podprt z vseh strani, in to še toliko bolj, ker tudi prepro-stemu narodu namenjeni pokrajinski listi vsebujejo premalo zabavnega, humorističnega gradi-va. Nekaj ga je najti v celovškem Miru in mariborskem Slovenskem gospodarju, zgled bi bil lahko tudi Naša sloga iz Trsta, ki je namenjena istrskim Hrvatom. Podgornik je poudaril, da je želel še posebej naglasiti humoristično plat v časnikih, saj se mu zdi, da celo razumniki niso doumeli velikega pomena te zvrsti literature, saj bi jo drugače morali bolj podpirati.³⁷

Vsekakor vrsta satiričnih listov, ki so se pojavili in izhajali v osemdesetih letih, Alešovčev Brenclj, ki ga je Podgornik poleg Mira in Slovenskega gospodarja hvalil kot primer lista, ki ugaja širokemu narodu, Škrat, Rogač, Brus in Jurij s pušo, priča o porastu slovenskega časnikar-stva, ki je prav v tem času dohitelo in preglasilo nemško časopisje. Podobno situacijo lahko

³⁷ 'Brus' stal hode za vse leto 4 gld., za polu leta 2 gld. Naročnina naj se pošilja upravnistvu, rukopisi pa uredniku R. I. Železnikarju v 'Narodno Tiskarno'. V Ljubljani, meseca decembra 1888. Uredništvo in upravnistvo 'ROGAČA' («V slovo», Rogač, 1888/24).

³⁷ Po: Franc Podgornik, »O našem literarnem gospodarstvu«, Kres, 1885/7.

zasledimo npr. tudi v sosednji Hrvaški (1862 izide edina št. Podravskega ježa, sledijo satirični listi Zvekan (od 1867), Vragoljan, Bič, Tries, Čuk, Brico, Trn).

V 1. št. Brusa je bila objavljena »'Brusova' pesem«:

*»Brusim, brusim škarje, britve,
Glave puhle, glave plitve,
Nose dolge, škrbe prazne,
Vsi ti morajo na 'Brus',
Oh, to bode 'Hochgenuss!'*

*Hitro, hitro brus se goni,
Zdaj na njem je kakšen Toni,
Ali Linhart in pa Sima
Potem Fekete prikima.
Mahnič, Feuš in Kulavic
Naj poskusijo naš 'Witz'.*

*Brusiti bo vedno dosti,
Zdaj pred pustom in v posti,
V Trstu, Celji, Mariboru,
V dunajskem državnem zboru.
Kjer rešuje se budget
in je večkrat kakšen 'Gfrett'.*

*Da ne pride 'brus' iz tira,
Ne zadene ga ovira:
Pomagajte, priskočite
Vragom čitajte levite,
'Brusu' bode vsakdo kum,
Kdor je z nami 'nobiscum'.*

*Kdor pod našo je zastavo
Črti silo, ljubi pravo,
Se poganja za resnico
Krasno iz nebes devico.
On odločen je značaj.
Tacih bog nam mnogo daj!«*

Naslovnica Brusa (*»risana glava«*), ki je izhajal na osmih straneh, prikazuje norca, ki si ostri oziroma brusi puščico, s katero bo ustrelil v človeško tarčo (v nekakšnega prebrisanega škrica, ki se skriva za tarčo). Podobno kot pri Škratu in Rogaču je naslov lista izpisan z velikimi, posebej oblikovanimi črkami. Avtor Brusove naslovnice, češki karikaturist Karel Krejčík, je črke oblikoval iz stiliziranih rastlinskih in živalskih elementov. Železnikar je torej naslovnico posebej (osebno ali pa preko posrednikov) naročil pri Krejčíku, vendar je ostale karikature in ilustracije verjetno za mnogo nižji znesek plačila nabavil v Pragi,³⁸ najbrž iz

³⁸ »V Pragi naročene podobe so se po neljubem naključju zakasnile. Zato moramo to številko izdati brez podob. Gospode naročnike odškodovali bomo v prihodnji številki. Uredništvo 'Brusovo'« (»P. n. gospodom naročnikom«. Brus, 1890/20).

zalog že izdelanih klišejev, kar je počel tudi Magolič. Karikature in ilustracije v prvem in drugem letniku Brusa so v glavnem delo Karla Krejčška in Františka Karla Kolárja, ki je narisal večino političnih karikatur. Posebej za Brus sta nastala tudi portreta Frana Levstika v 3. št. in Frana Erjavca v 5. št. iz 1889, napovedani Prešernov portret ni bil objavljen. Železnikar je Levstikov portret naročil pri risarju Vilimeku v Pragi.³⁹ »Podoba ta izdelana je po fotografiji, narejeni na Dunaji, ko je pokojni Levstik ondu izdajal izvrstnega svojega 'Pavliho'. Šteli smo si v dolžnost, da se baš v našem listu priobči slika njegova, kazoča ga na vrhunci javnega delovanja, ker je Levstik brez ugovora bil najizbornejši slovenski humorist in satirik, velik prijatelj dovtipu in šali in izboren humorističen pisatelj. Več v drugi številki.«⁴⁰ Narodna tiskarna je Levstikov portret v dvobarvnem tisku natisnila tudi na debelejšem kartonu.

Brus je obljubljal, da bo brusil »vse kar je skrhanega in zarjavelega in prizadeval si ugajati čitateljem svojim. Boril se bode za načela narodnega napredka, svobode in prosvete ter zavračal vse izrodke, ki bi nam utegnili v narodnem in drugem oziru biti škodljivi.«⁴¹ »'Brus', političen in šaljiv list, bode izhajal 1. in 15. vsakega meseca od novega leta naprej v Ljubljani. Novi list hoče s satiro in humorjem razpravljati dnevna vprašanja. Donašal bo tudi vsakovrstnih ilustracij. Letnina mu je 4 gld.; za pol l. 2 in za četrt l. 1 gld. Urednik mu bo g. Ivan Železnikar. List 'Rogač' pa preneha.«⁴²

V resnici je bil Železnikarjev satirični list ostrejši kot Rogač. Brus se je tudi hvalil, da doslej še noben slovenski šaljivi list ni premogel toliko izvirne, raznovrstne, zabavne vsebine, narodnega blaga in toliko lepih karikatur in ilustracij.

»Uredništvo si laska, da je vestno vršilo ulogo svojo in čitateljem podajalo izvirno gradivo in lepe podobe.

Z dobro vestjo trdimo, da doslej še noben slovensk šaljiv list ni imel toliko zabavnega gradiva, niti toliko podob.

Sodeč po dopisih, prilajajočih nam iz raznih krajev, in pa našili sotrudnikov člankih in drobnih noticali, gojimo prijetno zavest, da 'Brus' ugaja razumništvu našemu in da je dokazal svojemu obstanku nujno potrebo.

Po dosedanjih načelih pisal bode i nadalje in kritikoval vse izrastke, ki so kvarni našemu narodnemu in socialnemu življenju.

Da pa bode svojo težavno ulogo točno in dobro vršil, k temu treba duševne in gmotne podpore, treba, da pomaga vsak, kdor je istih načel in nazorov, kakor smo mi.

'Svoji k svojim!' bodi gaslo vsem, ki korakajo našim praporom, vsem onim, ki so si v vsakdanjem življenju olirali primerno odločnost in dobro čutijo, kam pluje sedanji protivni nam tok. 'Svoji k svojim' bodi gaslo vsem somišljenikom, katerim prija dovtip, šala in satira in kateri čutijo, da je to neizogibna potreba.«⁴³

Politične karikature so bile seveda ubrane na češke razmere. Ker sta bila statusa slovenskega in češkega naroda v monarhiji podobna, sorodno pa je bilo tudi njuno gledanje na tujepolitične dogodke, so slovenski bralci brez težav lahko dojeli smisel vseh karikatur. Karikature se zato seveda ne pojavljajo na prvi strani, saj bi češko zveneči likovni komentarji aktualnih dogodkov le težko nosili težo lista. Motili bi tudi napisi v češčini, ki so ostali na

³⁹ Po: »P. n. gg. naročnikom!«, Brus, 1889/1.

⁴⁰ »K Levstikovi sliki«, Brus, 1889/3.

⁴¹ »Vabilo na naročbo«, Brus, 1890/12.

⁴² »Brus«, Slovanski svet, 1888/23.

⁴³ Po: »Vabilo na naročbo«, Brus, 1889/12.

nekaterih karikaturah. Risarji, ki so se v tretjem letniku Brusa pridružili Kolárju in Krejčku, so likovno opremo prenesli na področje vséčne realistične ilustracije.

Na karikaturah Františka Kolárja, ki je pokazal veliko nadarjenostjo za skicozen, neposreden risarski pristop, pogosto nastopata stilizirani in tipizirani podobi nemškega kanelerja Otta von Bismarcka in grofa Eduarda Taaffeja, avstrijskega ministrskega predsednika v letih 1868 in 1879–1893. Taaffeja srečamo npr. na Kolárjevi karikaturi »*Slovani smo v Avstriji vendarle prvi*« iz 24. št. iz leta 1889. Vladni šef Taaffe sedi na težkem kmečkem vozu, v katerega so vpreženi Čeh, Slovak in Moravec. Voz – mišljen je državni voz – je zvrhano poln sena, z njim si je postregel konj, na katerem je napis »Nemec«, ki svobodno teče ob vozu. Motiv državnega voza ali kočije se je razvil iz upodobitev triumfalnih in sramotilnih prevozdov, katerim so v 19. stoletju karikaturisti nadeli satiričen pomen (npr. Grandville).

Karikatura »*Ravnopravnost na avstro-ogerski 'državni progi'*« v 3. št. iz 1889 je državni voz predstavila kot železniško kompozicijo. V vagonu prvega razreda se vozi Madžar, v vagonu drugega razreda Nemec in Žid, v vagonu tretjega razreda Poljak, tovorni vagon zadnjega, četrtega razreda je rezerviran za Čeha.

Na karikaturi »*Skoro, kakor sv. Martin*« v 12. št. iz 1890 je Taaffe predstavljen kot Sv. Martin, ki daruje plašč revežu. »*Tu imaš kos plašča za svojo nagoto!*«, ponuja ministrski predsednik kočček plašča češkemu »obubožancu«, ta mu odgovarja: »*Ali s toliko radodarnostjo ne boš sebe oškodoval?*«

»*Jedenkrat on – jedenkrat ti*« je naslov karikatur v 23. št. iz leta 1890. Na prvi sličici nemški Mišel odnaša požeto klasje, Slovan kaže na požeto njivo. »*Sedaj sta oba dobila za svoj trud: Mišel to, kar je bilo zgoraj, ti pa to, kar je spodaj,*« modruje Taaffe. Slovan se huduje: »*Prekrasno, on klasje, jaz pa strnišče.*« »*Ne skrbi, to že jaz poravnam,*« ga je pomiril Taaffe. Na drugi sličici Taaffe med Nemca in Slovana deli njivo repe: »*Torej sedaj, da si drug drugemu ne bodeta nič očitala, imej ti Mišel narobe. Pri repi imel bodeš ti, kar je spodaj, ti Vaša pa, kar je zgoraj... Kaj ne, kako znam jaz ravnopravno deliti!*«

Taaffe se je opiral na nemške konservativce in slovanske narode, katerih naklonjenost si je zagotavljal z drobnimi popuščanji. Večina Slovencev s Taaffejevo politiko podarjanja »drobtinice« oziroma »drobtinčarstva« ni bila zadovoljna, vendar mu slovenski poslanci niso odrekli podpore, ker so se bali, da bi na oblast znova prišli nemški liberalci.

Na karikaturi »*Najnovejši avto graf princa Koburškega, osrečevalca Bolgarov*« v 1. št. za leto 1889 je karikaturist poskusil samo s pomočjo podpisa (avto graf: svojeročni podpis, avto gram)⁴⁴ oblikovati portret saško-koburškega princa Ferdinanda Koburškega, ki je 1887 zav-

⁴⁴ V 37. št. Jutra (1920–1945) iz leta 1928 srečamo zanimiv članek »Onomatografija«, ki je bralcem predstavljal novo tehniko karikiranja, ki pa bi jo za karikaturno zvrst smeli šteti le pogojno: »...se je – zopet v Ameriki: – rodila nova ideja, ki sicer nikdar ne bo doživela tolikšne popularnosti kot križnikarstvo ali izpraševanje po sistemu 'Do You know?'. Vsaj ne v širokih masah. Aktivno je namreč omejena le na ozke kroge ljudi, ki so zmožni umetniško misliti in se udeleževati na polju slikanja in karikiranja. Tem holj pa utegne zanimati pasivno. Novo igro so Američani krstili na ime 'nameografija'. Francozi pa so jo nazvali 'onomatografijo', kar naj bi po naše reklo 'karikiranje (ali pa portretiranje itd.) oseb, živali in stvari s črkami njihovega imena.' »

Ideja sicer po bistvu ni nova (naši čitatelji se utegnejo še spomniti iz števil letnice 1926 izražene karikature Mussolinija, ki smo jo svoječasno priobčili po laških listih [op. Jutro, 1926/77]); novo na njej pa je sistematično in smotno iskanje vedno novih karikaturističnih tipov in simbolov pojavov iz vsakdanjega življenja in njih izražanje z zadevnimi črkami. Naloga ni baš lahka; zahteva pa mimo potrpežljivosti smisla za karikiranje, dobrega okusa, primerne doze domišljije in – last, not least – esprita. Čim čistejše so črke, tem boljši je onomatogram. Tudi pri tej panogi umetniškega udeleževanja velja staro pravilo: preprostost je prvi in največji pogoj. Takisto ni vseeno, ali teko črke v istem redu kot v dotični besedi, ki označuje karikaturo, ali pa so brez sistema pomešane, kakor je pač avtorju bolje kazalo.

Danes prinašamo nekoliko dobro pogodjenih onomatogramov, ki smo jih posneli po ameriških in deloma francoskih listih. Naše čitatelje pa naprošamo, naj tudi oni poskušajo sestaviti kaj sličnega iz naših domačih prilik. Objek-

Slovani smo v Avstriji vender-le prvi.

Brus, 1889/24.

ladal Bolgariji. Izstopa velik nos, ki so ga karikaturisti vselej vključili na karikature bolgarskega kneza, od leta 1908 kralja Ferdinanda I. »Šaljivi listi upodabljajo sedanjega kneza bolgarskega z velikim nosom, katere podobe pa doslej še niso dale povoda agentu bolgarske vlade na Dunaji, da bi uložil zaradi tega kako tožbo,« je leta 1892 v zagovoru urednika Pavlihe (1892–1984) Hrabroslava Debevca, ki se je moral zagovarjati pred ljubljanskim porotnim sodiščem zaradi tožbe vodilnega tedanjega katoliškega politika kanonika Karla Kluna poudaril dr. Ivan Tavčar (1851–1923).⁴⁵

Nekaj številok Brusa je bilo zaplenjenih. V 7. št. leta 1889 objavljena pesmica »Das Lied vom geblendeten Joško« je Brusu nakopala obtožbo državnega pravdnštva zaradi »prekršaja §§ 10. in 11. tiskovnega zakona, ker smo s tem, da smo v slovenskem listu priobčili nemško pesem, nekda prekoračili svoj program,« kot je zapisal Brus. Obravnava je bila 15. maja 1889 pred ljubljanskim »c. kr. mestnem delegovanem sodiščem«. Sodnik je bil pristav, pravnik in pisatelj Anton Levec (1852–1936). Urednik Železnikar je bil oproščen, »glede sozatoženega g. Hribarja, upravitelja 'Narodne Tiskarne' pa državno pravdnštvo niti kazni predlagalo ni«. Državno pravdnštvo se je na obsodbo pritožilo.⁴⁶

tov bodo našli na pretek bodisi v zgodovini ali politiki, bodisi v naši književnosti ali kjerkoli v vsakdanjem življenju. Kar bo dobrega bo naš list z veseljem objavil.«

Smisel za karikiranje, dober okus, primerna mera domišljije in »esprit«, ki jih pisec našteva med pogoji za uspešno izveden onomatogram, so sicer tudi pogoji za uspešnost karikature. Članek so spremljali tudi vzorčni primeri: onomatografske risbice Don Kihota, Charlesa Chaplina in ruske plesalke Ane Pavlove. Kmalu so se oglasili tudi slovenski risarji, ki so poslali nekaj ducatov onomatogramov, ki jih je Jutro enkrat tedensko objavljalo v naslednjih dveh mesecih.

⁴⁵ »Izpred porotnega sodišča (Kanonik Klun contra 'Pavliha')«, Slovenski narod, 1892/273.

⁴⁶ Po: »Tožba proti 'Brusu'«, Brus, 1889/10.

Skoro, kakor sv. Martin.

Sv. Martin — Taaffe: „Tu imaš kos plašča za svojo nagoto!“

Obubožanec: „Ali s toliko radodarnostjo ne boš sebe oškodoval?“

Zaplenjena je bila tudi 20. št. iz 1889. »Povod zaplembi bil je jako obširen dopis iz Poddrage, v katerem se je opisavala zgodovina tamošnjega gibanja, v glavnem pa polemizovalo s 'Slovincem', ki je Poddražane prav ne kvalifikovano napadal.« 21. št. je imela zato dve strani priloge.⁴⁷ Sledila je zaplemba 10. št. iz 1890 zaradi članka »Slovenski dijaki v primeri s češkimi«, z dovoljenjem deželne vlade in deželnega pravdnštva pa je lahko izšla prirejena izdaja.⁴⁸ 18. oziroma 19. št. Brusa iz 1890 je državno pravdnštvo zaplenilo zaradi dopisa iz Drage na Kočevskem, »v katerem se je pripovedovalo, kako so se ondud kaj nabirali podpisi za nemške propovedi«, in zaradi dopisa »Iz Vipave (Slovenskim zdravnikom)«: »V njem bil je govor o tamošnjih zdravniških razmerah, o spletkah proti dr. Kendi. Prizadeta sta bila zlasti Fekete in Karol Mayer. Nam je prav žal, da izvrstni dopis ni prišel v Vipavsko dolino, kjer bi ga bili izvestno z velikim zanimanjem čitali.

Na našo prošnjo dovolila nam je visoka deželna vlada drugo izdajo 18. številke.

Da gospode čitatelje za to zaplembo nekoliko odškodujemo, dali smo tej številki dve strani priloge.⁴⁹

»'Brus', jedin slovenski humoristični ilustrovani list, ki izhaja v Ljubljani, nastopi sedaj svoj II. tečaj ter se priporoča pristašem 'odločne slovenske stranke', da bi ga podpirali duševno in gmotno,« je konec leta 1889 poudarjal Slovanski svet, ki ga je izdajal in urejal Franc Podgornik. »'Spet brusil bo in se vrtil – Ljudi nerodne bo pestil. – Pestil jih bode in smešil – Ter uro tu in tam navil. – Ker še vedno 'Brusa' treba, – Kakor dnevnega nam hleba.' Takó govoré prijatelji in somišljeniki 'Brusa', zato bo nadalje izhajal.

No, na Slovenskem želijo 'nekaterniki', da bi za 'sušico' poginili ravno taki listi, kateri se niso zavezali na nobeno stran. 'Brus' je pa tak list, ki sme osvetliti mnogo takega, kar bi drugod bilo ne umestno in včasih tudi ne dovoljeno, kakor kažejo skušnje tu in tam. Kolikor bolj bodo rodoljubi podpirali 'Brus' gmotno in duševno, toliko lažje in boljše bo izpolnjeval svojo zadačo. Cena mu je za vse leto 4 gld., za pol leta 2 gld. in za četrto leta 1 gld.«⁵⁰

Sredi leta 1890 je Brus vabil naročnike, naj obnovijo naročnino in si s poštnimi nakaznicami naročijo edini slovenski ilustrirani šaljiivi list, ki bo ostal zvest svojemu namenu. »Naloga naša ni baš najprijetnejša, zato pa se nadajamo, da nam ostanejo dosedanji naročniki naklonjeni, kakor do sih dob, in da naš list širijo in priporočajo v svojih krogih, mej svojimi prijatelji in znanci. Potem bilo bi nam možno, žrtvovati za list, zlasti pa za podobe še kaj več, nego doslej.«⁵¹

Brusova predrznost ni motila samo državnega pravdnika v Ljubljani. Med katoliškimi duhovniki je Brus ostro napadal zlasti urednike treh katoliških revij oziroma listov, ki so začeli izhajati leta 1888: urednika Rimskega katolika (1888–1896) pisatelja, katoliškega kulturnega filozofa in duhovnega očeta slovenskega političnega katolicizma dr. Antona Mahničča (1850–1920), urednika revije Dom in svet (1888–1944) dr. Frančiška Lampeta (1859–1900) in urednika Domoljuba (1888–1944) Andreja Kalana (1858–1933).

Čeprav so se liberalci ozkosrčnim Mahniččevim nazorom o kulturi in politiki ter zahtevi po popolnem »ločevanju duhov« oziroma idejni, svetovnonazorski diferenciaciji, ki jo je nepopustljivo propagiral od srede osemdesetih let (znameniti kritični spisi »Dvanajst večerov« in trije dodatki konec leta 1884 in na začetku 1885 v Slovincu), poskušali odločno zoperstaviti tudi s strokovnimi argumenti, npr. s prispevki v Slovanskem svetu, Slovenskem narodu

⁴⁷ Po: »P. n. gg. naročnikom«, Brus, 1889/21.

⁴⁸ Po: »P. n. gospodom naročnikom«, Brus, 1890/10.

⁴⁹ Po: »Konfiskacija«, Brus, 1890/19.

⁵⁰ »Brus«, Slovanski svet, 1889/23.

⁵¹ »Vabilo na naročbo«, Brus, 1890/12.

idr., so se največkrat raje izogibali načelnemu spopadu in si pomagali s smešenjem in žalitvami »mahničjad« »preroka ob Soči« in njegovih pristašev v svojih časnikih, mdr. tudi v Brusu, in na »zabavljivih« večerih.⁵² Katoliški tabor se je v bran Mahniča in njegovega Rimskega katolika postavil z zaupnicami.

»Od leta 1888, ko je prišel Mahnič z Rimskim Katolikom načelen boj za delitev duhov in je dobil v trnovskem kaplanu Andreju Kalanu, uredniku bojevitega tednika Domoljuba, vnetega pristaša in poljudnega tolmača svojih učenih načel, so pričeli tudi liberalci mobilizirati odpor, čeprav niso mogli postaviti dveh podobnih trdnjav,« piše Marja Boršnik. »Leta 1889 je prišel Ivan Železnikar izdajati ilustrirani humoristični štirinajstdnevnik Brus, ki je skušal s strupenim zasmehom in osebnim zafrkavanjem izpodjedati naval Mahničevih in Kalanovih napadov.«⁵³

»Kar je malin brez vode, / Kar Ljubljana brez meglé, / Kar obutev brez podplata, / Kar je 'Vera' brez Pilata / In klobasa brez črevesa, / Gozd zeleni brez drevesa, / Kar tornister brez vojaka, / Kar so goske brez gosaka, / Brez primankljaja budget / In brez ljubice kadet, / Kar brez trtne uši Reichel, / Brez zobovja gospod Paichel, / Brez šivalnih strojev Jax, / Drsanje brez 'halifax', / Kar so polži brez lupin, / Kar zvoniki so brez lin, / Kar tercijalka je brez bolh, / Kranjski pa brez dlake polh, / Kar konjič je brez kopit, / Ovca cela, volk pa sit, / Kar je kožuh brez kocin, / Mastni žganjci brez tropin, / Opera kar brez tercéta, / Stara baba brez kofeta, / Kar je brez svetnikov prat'ka, / Debeluh pa brez podbradka, / Kar brez papeža je Rim, / Kar je brez kurfva – dim / Kar je dama brez nazadka, *) / To je Mahnič brez dodatka. (* Nazadek je nekaj slovenskih izraz za 'Cul de Paris'. Stavec Podvrbosmuk),« nam npr. sporoča odlo-mek iz v I. št. Brusa objavljene pesmice »Dr. Mahnič brez dodatka« (op. cul de Paris: blazina iz različnih materialov, pritrjena v krilu pod križem). V prispevku »Tri bele vrane« (mišljeni so trije članki v Slovenscu) je Brus Mahniča obdolžil celo policijskega ovaduštva zoper narodna društva in narodnega pesnika Antona Aškercja, ki mu za plačilo »doneše izvestno mitro«. ⁵⁴ »Goriški bojevnik« Mahnič je bil priljubljena tarča tudi v Rogaču, ki je v 21. št. iz 1888 objavil življenjepis »Toneta od kala« izpod peresa Vinka Gregoriča (kal: plitvejša kotanja s stoječo vodo, mlaka, Mahnič je psevdonim Tone od Kala uporabil pri satiričnem potopisu »Iz dnevnika Štefana Hodulje«). Gregoričev izdelek je tudi »Slavospev Tonetu od kala« v 23. št. »Hej Tone! Mož si bistra glava, / Evrope širne učenjak! / Vsa ná-te ko se vsiplje slava / Tam od Balkana do Triglava, / Kdo zdaj več tebi je enak?! / Kje se dobi kot ti možak?!« – tako se glasijo prvi verzi Gregoričevega »slavospéva« Mahniču.

Na Mahničevo pisanje v goriškem političnem tedniku Soča (1871–1915), ki ga je urejal v letih 1889 in 1890, da je s šestimi številkami oziroma zvezki prvega letnika Rimskega katolika pobil liberalizem in ga osmešil pred svetom, kar so mu z molkom priznali tudi njegovi liberalni in radikalni nasprotniki (Stritar, Tavčar, Gorazd – to je bil Aškercjev psevdonim, Vošnjak, Zvon, Slovenski narod), je Brus odgovoril, da nihče ni obmolknil iz strahu, ampak zato, ker se vsakemu studi, da bi se pečal z njim. Mahnič, ki »maha s svojim 'krvavim stegnom' okolu sebe ter širokousti, kakor kak vaški pretepalec«, naj bi v svoji ošabnosti in prepričanju v nezmotljivost tudi pozabil, da Parlamentär in Slovanski svet zelo temeljito pišeta proti njemu in mu dokazujeta nekakšno herezijo. »Jedna povest Tavčarjeva, jedna pesem Stritarjeva je več vredna, nego vse, kar je Mahnič našušmaril. Zatorej blagovoli dr.

⁵² »Zabavljive« večere omenja Tomaž Miklavčič v: »Kulturne razmere na Slovenskem pred 100 leti«, Postava in hudočelstvo / Kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju, Ljubljana 1990, str. 77.

⁵³ Marja Boršnik, »Opombe« k Ivan Tavčar, Zbrano delo / Janez Sonce / 4000, Ljubljana 1954, str. 336.

⁵⁴ Po: »Tri bele vrane«, Brus, 1890/11.

Mahnič vzeti na znanje, da molčanje nekaterih listov in oseb ne izvira iz strahu pred njim, ampak iz zaničevanja, katero mora vsak razumnik gojiti proti dr. Mahniču.»⁵⁵

Dom in svet je bil deležen kritične ocene v istoimenskem podlistku. Takole je avtor podlistka »Ciril« razglabljal o potrebnosti Lampetove revije: »Začetkom preteklega leta čutil je g. dr. Lampe v sebi neodstranljivo potrebo, da svojo svetilko postavi na polovnik. Začel je izdajati leposlovni list 'Dom in Svet' in s to 'bliskovno svetilko' razsvetljeval je leto dnij Marijanišče in tudi samega sebe.

Navadni ljudje neso čutili potrebe tacega lista, kdo bi tudi vodo v Savo nosil, kdo bi vodo sekal in oves 'špičil'? V leposlovnem oziru bili smo dobro založeni. Za razumništvo skrbel je 'Ljubljanski Zvon', za mladino vrli 'Vrtec'. Ker se niti 'Kres' ni mogel vzdržati, mislil bi bil vsakdo, da nihče ne bode skušal cepiti itak nedostatnih sil. A varali smo se!

Stara taktika, katerej se imamo zahvaljevati, da je slovenski Herostrat – Dagarin sežgal in uničil Preširnovе umotvore, kolikor jih je dobil v surovo svojo pest, da je Globočnik pesmi Levstikove za toliko let potisnil v temnice, pesniku samemu pa pokvaril vse življenje, da so Levstiku odjedli več nego skromno plačo pri 'Matici Slovenski', i. t. d. – izhaja dan danes v novem pomnoženem izdanji zopet na svetlo. Danes imamo mnogo 'Globočnikov' a nobenega dr. Pogačarja, nobenega Božidarja Raiča več, da o Slomšku niti ne govorimo.

Današnje gaslo je jedino to: Razcepiti in uničiti dosedanja leposlovna podjetja, uniformovati je v duhu zelotov Ljubljanskili. Besedo 'Ljubljanskih' vedoma naglašam, kajti v duhovniških krogih štajerskih, koroških in primorskih je vendar še dandanes nekoliko strpljivejšega dula, nego li v nas, na Štajerskem, Koroškem in Primorskem so v tem oziru razmere še boljše.

V Ljubljani pa se je ukoreninila šola Zwergerjeva in jeden njenih izrastkov je baš Lampetov 'Dom in Svet'. Zatrjuje se, da je ta list namenjen srednješolski mladini, katero treba čuvati strupenili leposlovnih proizvodov. 'Dom in Svet' bistri jej um in blaži ukus, bodi jej kažipot v mladostnih letih in nekaka duševna telovadnica! Prelep smoter!«⁵⁶

Brusova zbadanja urednikov katoliških revij, duhovnikov, klerikalcev, vodilnih predstavnikov katoliške stranke in njenih privržencev niso ostala brez odmeva. Katoliško časopisje se ni odločilo za molk in hladno preziranje, tudi na Brus so začeli deževati žolčni napadi. V enem izmed »Kritičnih pismeh«, objavljenem maja 1890 v Slovencu, je urednik Slovenca kaplan Ignacij Žitnik (1857–1913) ostro napadel »narodov brus« in »vrtilca ob brusnici«, urednika Železnikarja, ki je nedavno propadel na volitvah za ljubljanskega odbornika. Žitnik je omenil misel nekega pisatelja, da je politikovanje nekako v sorodu z opojnimi pijačami, ki spremljajo tistega, ki se jim je privadil, navadno do smrti ali pa pogosto vsaj v cestno blato. »Slovenci smo napreden narod, vsaj kar se tiče izvirne in solidarne politike; nekateri naši politiki 'prvoboritelji' so se že tako privadili politični omotici, da se jih prijemlje že 'delirium tremens', ki ima svoje ugodno pribežališče v salonskem, žal, da, v slovenskem 'revolverjournalu' [op. revolverški tisk, senzacionalističen tisk, časopis, list: časopis, v katerem ima večina člankov senzacionalno, malo vredno, plehko vsebino, v nemščini: »Revolverpresse«, »Revolverblatt«], ki čuje na otožno ime 'Brus'. Taka 'politica tremens' se je pokazala v Slovenskih stoprav v zadnji dōbi, odkar je namreč izbrusil nekdo svojo veljavo in zaupanje 'Slovenskemu Narodu' in ima stoječ pod duševnim jerobstvom sorodne svoje prijatelje.« Prav zaradi tega so volivci pri zadnjih volitvah upokojili nekdanjega neodvisnega političnega »šefa« (určdnika Brusa Železnikarja), »da lažje nastilja z umazanim perilom gnojnico v svojem 'libe-

⁵⁵ Po: »Dr. Mahnič«, Brus, 1889/23.

⁵⁶ »Ciril«, »Dom in svet«, Brus, 1889/4.

rijournalu.' « Meščani tega niso storili brez tehtnih vzrokov. Vedeli so, kje bo njihov bivši kandidat bolj koristen, in ker ravno naše mesto krvavo potrebuje prostor za razne fekalije, so mu dali čas in priložnost za njegove nepristranske zasluge, če bo ostal zvest svoji dosedanji dejavnosti, je kritično razmišljal Žitnik. »V istini, gospod urednik 'Brusa' oskrbuje vestno in natančno, celó na svojo materialno izgubo kanalizacijo našega mesta, kajti vstvaril je s svojim 'Brusom' ogromen prostor, kamor vozi smrdljive tekočine cele Slovenije. V svoji delavnosti in požrtvovalnosti pa vedno s svojo rovnico vrže na dvorišče, kar mu ravno pride na pot. Tudi živo domišljijo ima ta moč. Ako sliši zvonit kje v deveti deželi, takoj imenuje pogrebce in mrliča, katerih imena so mu sicer neznana. Kar čuje o mestnih barabah, to on vestno podtakne svojemu junaku, katerega si izbere na piko. » Odlični naši rodoljubi, možje luči in napredka, si zato smejo čestitati, da imajo v svoji sredi Herkula, ki jim čisti slovenski hlev in svoje maroge pokriva s perilom, ki ga pomaka v gnojnico. Zadnji čas je, da Slovenci skličemo velik tabor pod milim nebom in požrtvovalnemu »šefu« podarimo koncesijo za prvo in največjo zalogo umetnega slovstvenega gnoja, je predlagal Žitnik.

»Pa ne bodimo krivični! Izjaviti moramo, da so nekateri tudi pobožni in hvaležni, kadar zahteva narodna čast in da vedó ceniti zasluge slavnih svojih mož, ako ne prej, vsaj po smrti, akoravno gmotno in s peresom v 'Brusu' prekidajo gnoj in precejajo gnojnico.

Tako n. pr. smo se potili vsi naprednjaški Slovenci pred nedavnimi leti, da pred vsem svetom osramotimo 'leposlovno glasilo' pokojnega gospoda Trstenjaka [op. duhovnik, leposlovec, mitolog, etimolog, zgodovinar in liberalnokatoliški publicist Davorin Trstenjak (1817–1890), nazadnje župnik v Starem trgu pri Slovenj Gradcu, Trstenjak je leta 1872 dal pobudo za ustanovitev leposlovnega lista Zora (1872–1878) z znanstveno prilogo Vestnik, leta 1881 pa sprožil ustanovitev revije Kres (1881–1886)],⁵⁷ a sedaj mu po salonih in beznicah prepevamo slavo ter kličemo 'hozano'. Njegove zasluge in sorodno mišljenje reklamujemo na kožo 'modernih liberalnih vitezov'! « Kakšen »humbug« (op. prevara, goljufija, slepilo) je bil Trstenjakov večer (op. mišljen je spominski večer, ki ga je priredilo »Pisateljsko društvo«, na njem je pokojnega Trstenjaka proslavljal dr. Danilo Majaron),⁵⁸ kako hinavska je ljubezen in kako gorostasna je domišljija njegovih psevdočastilcev, nas prepričuje pokojni Davorin Trstenjak sam, ki je nedavno zapisal: »Ljubljanska pisačja svojat zasluži ime 'druha', njihovi humoristični listi so samo hanswurstijade'. « Vendar, čemu toliko krika zaradi nekoga, ki uživa mir pred svojimi prejšnjimi in sedanjimi častilci. Največjo zaslugo bi si pridobil tisti, ki bi s plahto zaničevanja zakril slovensko gnojnico, ki vrti ljubljanski brus v največjo sramoto in škodo naši domovini. Kdo nas bo spoštoval, če se sami ne spoštujemo? Vsak narod uživa usodo, kakršne je vreden!, je ob zaključku poudaril Žitnik.⁵⁹

»Kapelan Žitnik je v sobotnem 'Slovinci' spravil se nad 'Brusa' in njegovega urednika in posvetil mu celo vrsto klerikalno-finih pridevkov... « je Žitniku zabrusil Brus, ki ga je motilo, da so iz posvečenih duhovniških ust prihajale neprimerne in nasploh neduhovite besede. »Mi te bujne cvetke klerikalne omike jednostavno konstatujemo, ker odgovora niti vredne neso. Kapelan Žitnik & Co. izgubili so vsled zadnjega poraza svoj kompas, zato si mislijo pomagati s psovkami. A vse to zaman! Jedino, kar so dosegli je to, da zdaj vsakdo vidi, kako slastno piše kapelan Žitnik besede 'gnoj, gnojnica, fekalije, smrdljiva tekočina' itd., isti kapelan

⁵⁷ Iz nekaterih prispevkov v Kresu, npr. iz historičnega romana Antona Kodra »Luteranci«, se je poleg ljubljanskega zvona norčeval tudi Škrat (Po: Ivan Prijatelj, »Ustanovitev 'Ljubljanskega zvona' in celovškega 'Kresa'«, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895, Šesta knjiga, Ljubljana 1985, str. 185).

⁵⁸ Po: Ivan Prijatelj, »Strankarska diferenciacija v slovenskem javnem življenju med leti 1880 in 1895«, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895, Peta knjiga, Ljubljana 1966, str. 314.

⁵⁹ Po: Ignacij Žitnik, »Kritiška pisma XXI.«, Slovenec, 1890/101.

Žitnik, ki je 'bei Tage hektisch, bei der Nacht elektrisch', to je: 'v krčmah skrajno liberalen in fantovsk, v 'Slovincu' pa najnestrpnejši klerikalec.

O 'duševnem jerobstvu' raznih kanonikov in doktorjev sv. pisma utegnemo še spisati daljše poglavje, danes nam prostor ne dopušča samo še par besed glede Trstenjaka. Kapelan Žitnik vedi, da prav dobro poznamo taktiko njegovo. Zdaj pozivlje na pomoč moža, ki ni klerikalec, zdaj odličnega Nemca, ki mu mora pomagati vsklikniti: 'Ein reiner Blödsinn!', zdajpa zopet podtaknjeno pismo. Vsem takim manevrom se mi le smejejo zbok skrajne nerodnosti duševnega njihovega očeta. Glede Davorina Trstenjaka smo si namreč popolnoma na jasnem. On ni bil samo naročnik 'Brusov', ampak tudi naš sotrudnik in ako se gospod kapelan Žitnik potrudi k nam, pokazali mu bomo v rokopisu Trstenjakove v 'Brusu' objavljene članke in notice. Blagovoljni čitatelj po tem sodi sam, kje tiči 'humbug' ali v kapelanu Žitniku, ali pa v nas.«⁶⁰ Brus je objavil tudi osmrtnico za svojim sotrudnikom Davorinom Trstenjakom, »starino slovenskih humoristov, uzornim rodoljubom«.⁶¹

Žitnik se je v »Kritičkih pismih« ponovno dotaknil Davorina Trstenjaka in njegovega sodelovanja z Brusom. Narodni Brus se baha s »Epicharmosom« (Trstenjakov psevdonim), ki pa je v Brusu objavljale le kratek čas. Ker Trstenjak v tej kratki dobi ni mogel pomagati pogumnemu podjetniku do zaželenih vencev in materialnega uspeha, »kliče po pravici z Machetom, ki je bajè vskliknil, ko je čul o smrti svoje boljše polovice-soproge: 'Umrla naj bi bila pozneje!'»

Da, umrl naj bi bil pozneje 'Epicharmos' v cvetu 'Brusovega' ploda in izbrisal bi se bil brez dvoma in javno pred vsem slovenskim svetom iz kroga njegovih sotrudnikov. Poleg tega je pa v istini zanimivo, kako livaležen je 'Brus' svojemu sotrudniku za izdatno pomoč in kako se trka na prsi za obilne grehe, katere je zagrešil nekda na Trstenjakovem 'Kresu', ker se poslednji ni klanjal ljubljanskemu slovstvenemu monopolu.«

Vzglebna je nadalje uredniška diskretnost Brusa, saj vpričo vsega slovenskega naroda ali vsaj vpričo svojih pičlih naročnikov izdaja urednik svoje slavne in neslavne sotrudnike, mor-da samo zaradi tega, ker ga je strah prevelike odgovornosti za zasluge preobilnega dišečega blaga v listu ali ker ga vodi prislovica: »Amicis non est servanda fides!« »Platon trdi, da se najlože polnijo sofistini z opisovanjem sofistov samili, a naši slavni možje se oslavlajo po najnovejšem receptu najboljše sami s slavo svojih zaslug.«

Da ne bi urednik Brusa sodil, da mu zavidamo za slavo njegovih sodelavcev, javno izrekamo, da mu privoščimo iz srca in da mu želimo še več, mnogo več, toda samo takšnih sodelavcev kot je bil rajnki »Epicharmos«. Obžalujemo le, da se slednjemu ni posrečilo povzdigniti lista na višjo stopnjo, kar je bil brez dvoma njegov namen, je poudaril Žitnik.

»'Brusova' vredniška tajnost nas sili, da prekličemo s pismi dokazano 'Epicharmovo' sodbo o naših humoristih in o 'Brusu' samemu, ker se nam stodi po 'Brusovih' častnih načelih uničevati ob nezarašeni gomili ime moža, ki je v svoji dobrovoljnosti prestopil prag one hiše, ki mu meče za plačilo kamenje na gomilo in odkriva tajnosti, ki so na vsem omikanem svetu svete.

Ko je zrl Kserks raz goro Atos svojo ogromno junaško vojsko, razjokal se je nekda, pomi-sleč, koliko krepkih mož utilne za vselej v bližnjem boju. Jednako sodimo in mislimo mi, ki zremo s krvavečim srcem, kako smeši in uničuje s sumničenjem in zlobnostjo 'Brusova' 'gnoj-nica' – mi razpišemo še jedenpot to opravičeno prispodobo – najbolj delavne naše možje, ker protestujejo proti barbarstvu najnovejše naše literature.

⁶⁰ »'Le style c'est l'homme'«, Brus, 1890/9.

⁶¹ Brus, 1890/4.

*'Solitudo et silentium sunt maxima bona et solatium mundi,' trdi neki pisatelj.**

Molk in tiho zaničevanje bi bilo v naši otožni dobi tudi naše geslo, če bi se nam ne smilil narod, ki je ječal po krivem tisoč let v sužnosti teme in ki ječi sedaj v otožni svetlobi naših slavnih revolver-literatov, ki mu izbijajo spoštovanje iz src in glave. Zato se ne bojimo pravičnega in vsiljenega boja vse do svojega zadnjega trenutka, je zaključil Žitnik.⁶²

Duhovni pastir Tomanič iz sv. Jurija ob Taboru je za Slovenski narod in Brus uporabil svetopisemski prisposodbi. Primerjal naj bi ju s kačo in hudičem. Kot je hudič v podobi kače zapeljal Adama in Evo, tako dandanes liberalni časniki, kakršna sta Slovenski narod in Brus, zapeljujejo mladino.⁶³

Na zatiranje »dnevnika farovških kuharic« Slovenca, da naj bi uredništvo Brusa preko svojih agentov satirični list pošiljalo med najnižje sloje ljudstva, konkretno med delavke v ljubljanski tobačni tovarni, je Brus odgovoril, da gre za navadno klevetanje.⁶⁴

Marca 1891 je Brus prejel obvestilo, v katerem se dunajsko akademsko društvo Slovenija zahvaljuje za dosedanje pošiljanje satiričnega lista. Odbor Slovenije (ustanovljena je bila leta 1869, njen namen je bil »združevati na Dunaji učeče si slovenske velikošolce, bodriti jih v književnem delovanju, seznanjati jih s slovanskimi na Dunaji živečimi brati ter jih v prijateljskih shodih izobraževati in pripravljati na prihodnje njih zvanje«, poleg rednih članov je Slovenija imela tudi častne in podporne člane)⁶⁵ je sklenil zavrniti Brus, ker se akademsko izobražen človek nikakor ne more strinjati s pisanjem lista, ki na nedostojen način napada »čestito duhovščino, katera je bila prva probuditeljica našega naroda in je deloma še sedaj ob periferiji slovenski jedina narodova zaslomba in nadalje, ker ne izpolnjuje naloge, katero si je sam postavil v svojem programu, ampak koplje še globlji propad mej strankami slovenskimi.« Podobna izjava dunajskih akademikov, a »z jako predrugačeno stilizacijo«, je bila objavljena tudi v Slovencu. Dodati velja, da slovenski visokošolci na Dunaju niso bili nezadovoljni samo s pisanjem Brusa, saj je njihovo akademsko društvo Slovenija vrglo kritični pogled tudi na Rimski katolik.

Brus je ugotavljal, da pri izjavi Slovenije ni bilo »merodavno moralično pohujšanje nadobudne velikošolske mladine, oziroma odbora njenega, ampak vnvanji upliv«. Izjava zagotovo ni delo jurista ali slušatelja logike. Uredništvo namreč Brusa Sloveniji ni nikoli ponujalo še manj vsiljevalo, kajti na prošnjo odbora so ga pošiljali brezplačno. »Star slovensk pregovor veli: 'Darovanemu konju se ne gleda na zobe.' 'Brus' sicer ni konj, vendar pa bi bili gospodje 'Slovenije' odborniki že pred dvema letoma in toliko tednov morali znati, s kakšnim slogom se more strinjati 'akademsko izobražen človek'. Laskamo si, in čitatelji naši bodo izvestno potrdili, da je naša prva številka bila isto tako odločna, kakor vse nadaljne. Pisali bomo v istem zmislu tudi v bodoče, ako to tudi ne ugaja nekaterim odbornikom 'Slovenije'. /.../ Trditev, da napadamo, smešimo in črnimo duhovščino je popolnoma neosnovana. Duhovščina, to je ves stan. Tega se mi nikdar niti dotaknili nismo, najmanjše pa duhovniškega stanu ob narodni periferiji. Častivredno duhovščino na Koroškem, Štajerskem, Primorskem in tudi na Kranjskem puščali smo v miru. Kritikovali smo le herostratično delovanje dr. Mahnič, dr. Flappa, Kalana & Comp. in dveh treh jednaci razposajencev na Štajerskem. Ako se pa rečeni gospodje 'Slovenije' odbornikom v posebni meri na srce prirasli, to ni naša krivda. Čestitati jim na tej družbi pri najboljši volji ne moremo. /.../ Popolnoma nepotrebno

⁶² Po: Ignacij Žitnik, »Kritiška pisma XXIII.«, Slovenec, 1890/112.

⁶³ Po: »Iz sv. Jurija ob Taboru«, Brus, 1890/14.

⁶⁴ Po: »Slavno uredništvo 'Slovenca', Brus, 1889/18.

⁶⁵ »Akademsko društvo 'Slovenija' na Dunaji«, Ljubljanski zvon, 1885, str. 700.

je bilo, spominjati nas, da je duhovščina bila prva probuditeljica naroda in je deloma še ob periferiji jedina zaslomba. To mi jako dobro znamo že več desetletij in smo tudi v nepretrganem občevanju z nekaterimi njenimi odličnimi člani. Gotovo pa je, da nekateri kapelani v Ljubljani in Kranjskem na zaslužujejo lepega pridevka 'probuditelj naroda', marveč da ga hoté spraviti v propast. Ako se 'Slovenije' odbor identifikuje s temi čudnimi poštenjaki, potem pač ne preostaje drugega, nego: *'De gustibus non disputandum.'*« Poleg tega naj bi bila formulacija odbora dunajske Slovenije, da se akademsko izobražen človek ne more strinjati s slogom pisanja Brusa, zelo nesrečno izbrana. Med naročniki Brusa so tudi nekdanji, zelo izobraženi visokošolci, ki zavzemajo na Slovenskem in tudi v drugih kronovinah odlična mesta. »Nobeden izmej njih pa nam ni še kaj le približno jednacega pisal, temveč pri naročilih svojih dodajajo običajno zelo osrčevalne in laskave besede. Vsled 'Slovenije' izjave so mnogi mej njimi izrazili nam svoje obžalovanje, več jih je pa reklo, da bi kaj tacega od akademikov slovenskih ne bili pričakovali. /.../ Bi bili jako radovedni, kako bode 'Slovenije' odbor dokazal, da ne izpolnjujemo stavljene si naloge, da smo prekoračili svoj program, in da je naša dolžnost 'stati nad strankami.' Ako je 'Slovenije' preslavni odbor posleden, mora izključiti tudi 'Slovenca' in Kalanovega 'Domoljuba'.« Odbor Slovenije ni dosegel svojega namena, kajti Brusu ni povzročil škode, najbrž pa je škodoval društvu samemu, je za konec poudaril Brus, saj kakor se sliši in bere, izjava odbora Slovenije ni pomnožila njegovega ugleda in simpatij.⁶⁶

Ker Brus mnogokrat omenja revijo Rimski katolik, bi se spodobilo, da se natančneje seznanimo z njim, tako je leta 1890 pisal dr. Anton Mahnič, ki je bil urednik, lastnik in glavni sodelavec Rimskega katolika, sicer pa prefekt v deškem semenišču v Gorici. Bralci Rimskega katolika poznajo Brus samo po piramidalnih lažeh, ki se porajajo iz njega, in po smradu, »kateri zapaha po celi Sloveniji in katerega njegovo kolo prši daleč po častnili osebah in celó po udih (eis tuto prouelytlien) duhovenstva Gospodovega,« je nadaljeval Mahnič, ki se je odločil lotiti Brusa z ognjem in mečem. Ne samo da ima satirični list zaničljivo, nizko ime, ki razkriva njegovo grdobu, tudi samega sebe blati v pesmici na prvi strani 1. št., ki bi jo lahko nekdo takole argumentiral: »Brus brusi britve, ôsla brusi nože, ôslica pa nožiče (za rezanje ženskih jezikov; radi tega bi je tebi pošiljali, da bi te nekoliko ogladili brusečega, ker si 'nekoliko' robat in rogat in voglat in kosmat!)« Še Paganini ni zmožen posnemati Brusa, kajti pesmica je »res cvetka raz Parnas, katero so nam modrice presadile v 'dolino teh solz'. Kader pa se bodo prebirale srbske narodne pesni (čez 500 let) na Berolinskem vseučilišču, bode v šolski knjigi natisnena na zadnji strani za navržek tudi ta-le pesen. Takrat bode kak suh, kozlobrad germansk pedant zaluteval od učenca, da pesen pravilno preloži in razloži. Toda čuj: 'Nein! die Stelle bietet Schwierigkeiten. Es ist eine Fälschung da. Es soll heissen:

'Kdor pod našo je zastavo,

Ljubi silo, črti pravo,

Se zaganja u resnico,

Krasno iz neba devico,

On ostuden je značaj,

Tacih Bog nam malo daj!'«

Brus se »poganja za resnico« tako, da smeši vse kar je svetega, je bil prepričan Mahnič. Duhovniki bodo torej morali držati jezik za zobmi, če Brus in drugi fabrikanti blagovolijo zavijati strup in smrad v tančico slovenske trobojnice in jo razpošiljati po povzetju navedenim naročnikom! Kajti revčki vse sprejmejo, da je le zahaljeno v »slovenski zavitek«. Niti

⁶⁶ Po: »Akademično društvo 'Slovenija' in 'Brus', Brus, 1891/8.

Jurij s pušo pod uredništvom Ivana Dolinarja (op. I. Dolinar (1840–1886), politik in časnikar, organizator društvenega življenja v Trstu, soustanovitelj Edinosti) ni take ustrelil, kakršno so zabrusili pri Brusu. Mahnič je poudaril, da ne more razumeti vseh ironij in smešenja bogoslovnih načel in sv. cerkve, pa še celo sanjalo se mu je o tem, kako se Brus »poganja za resnico«. »*Kaj se mi je sanjalo? Da sem bil v mestu Lj. in hipoma se prikaže čudokrasna deklica bolj meglenega stasa in drči bliskoma po ulicah, nedotikaje se tlaka. Zanj drdra brusar s svojim kolesom, katero je porabljal za velociped [op. vozilo z velikim sprednjim in majhnim zadnjim kolesom na nožni pogon]. – Sreča ga znanec. 'Kam tako naglo, gosp. Ž – a r?' Ta pa je drvil le dalje. Res, prizor se ne da dopovedati, ker pripada slikarji. Zato bi bilo dobro, če bi nam 'Brusov' Rafael blagovoljno napackal kako spako. Saj bi ne bilo zastonj. Plačali bi mu, ali pa morda še le celo se zmenili za 'Mahničovo fotografijo', s katero bi postreženi g. 'Brusov' vrednik 'vstregli nekim..... željam.' – – Brusarja sreča drug prijatelj prašaje ga: 'Kam lomastiš?'*

'Se poganjam za resnico

Krasno iz neba devico' – bil je odgovor.

*Kakšna pa je bila 'resnica'? Meni se je zdela vsa v zlatu. Toda 'Brus' je pozneje poročal o njej, da je bila vsa gola in brez 'obligatnega Cul de Paris.' Torej je bila skoraj gotovo oni 'Brusov' ideal: 'dama brez nazadka.'**

Med Mahničevimi očitki so bili tudi, da Brus piše smešnice, ki niso smešne, da pozna nenaravne strasti in da posnema židovske liste z nekaterimi inserati, ki se ne skladajo z estetskim in bogoslovnimi načeli.⁶⁷

»Smešno je res, kako visoko misel ima brusasti 'Brus' o svoji učenosti« je zapisal Mahničev Rimski katolik, ki je leta 1891 postal mesečnik, v rubriki »Raznoterosti«, pogosto posvečeni aktualnim in polemičnim dogodkom, in nadaljeval, da je Brus v »vabilu na naročbo« omenil, da zasluži duševno in gmotno podporo slovenskih razumnikov. Če je torej res, kar učijo estetiki, da smešno obstoji v stikanju skrajnih nasprotij, potem je Brus odkar izhaja s temi besedami uspel objaviti največjo, a tudi edino smešnico. *»'Brus' nam sicer ne nagaja več. Izpisal se je, nima več psov v svojem slovarju. Vender pa ga mi ne moremo pozabiti. Hoteli smo pa reči, da noben list slovenski ne okužuje toliko slovenskega naroda kaker 'Brus'. Ne vem, zakaj se ga naši konservativni listi tako malo spominjajo. Slovenci, ako nam je mar, da ne dobimo iz našega pobožnega, poštenega ljudstva po kmetih in pri rokodelcih sprijenega proletarijata, kateremu ni nič več sveto, povzdignite glas ter svarite pred tako kugo. Vže v prvi številki 1891 obera po vrsti kapelane, župnike, kanonike, škofa, da je sramota. Vsi glavni članki – dve tretjini lista, so posvečeni – farjem. Verske resnice, prižnico, Božjo besedo, celó spoved in sv. mašo – vse mora osliniti in onesnažiti s svojim ognusnim nosom!«* Ker je edini slovenski šaljivi list, so katoliški Slovenci Brusu prizanašali. Kajti če ni Brusa, potem ne bi imeli več šaljivega lista, kar bi bila sramota. *»To da ni sramota, da se tak vmazanec valja po naših čitavnicah in družinah! Naj tedaj še dalje maže papir in ž njim – duše slovenske in srca slovenska!«*⁶⁸

Liberalni satirični listi so bili med katoliško javnostjo precej osovraženi. Na začetku septembra 1892 je na I. slovenskem katoliškem shodu v Ljubljani npr. poleg odsekov za šolo in narodno organizacijo zboroval tudi odsek za tisk, na katerem so časnike razdelili v tri skupine: tiste, ki vero pospešujejo, tiste, ki veri nasprotujejo in tiste, ki so mlačni glede vere. Referent pripravljalnega odbora odseka za tisk, profesor verouka na državnem moškem in

⁶⁷ Po: »Brus«, Rimski katolik, 1890, str. 343–346.

⁶⁸ Po: »Tudi za razumnike?!« in »Še 'Brus' / Raznoterosti«, Rimski katolik, 1891, str. 45–46.

ženskem učiteljišču v Ljubljani Anton Kržič (1848–1920), je med drugim povedal: »Kristus pa pravi: 'Kdor ni z mano, je zoper mene', in zato je treba po vsi moči časnike prve vrste podpirati, druge vrste zatirati, tretje vrste pa vnemati in če se ne dadó, tudi zavreči. Žal, da je tudi v jeziku, ki ga imenujemo svoj materni jezik, mnogo židovsko-liberalnega okušenega berila in ravno tak gnoj, kakor nekdanji 'Brus' ali temu podoben sedanji list (klici: 'Pavliha'), je treba odstraniti. Torej delujmo vsi po svojih močeh: spretni pisatelji naj pišejo; imoviti naj tisek gmotno podpirajo; vplivni možje pa pospešujejo.«⁶⁹

Na velik odmev v javnosti so naleteli Brusovi napadi na »kapelana« v Trnovem in od 1890 stolnega vikarja v Ljubljani Andreja Kalana, npr. pamflet v rubriki »Izidorja Muzloviča premišljanja«, naperjen zoper Kalanovo kandidaturu na volitvah za kranjski deželni zbor leta 1889: »Žurnalista kaplan Kalan je tip najnovejšega bojovitega služabnika božjega. Leca mu je gledališki oder, s katerega meče svoj sicer popolnoma nenevarni 'anathema', volitve pa ugodni povod, da pleše v svojeglavosti svoji pred nami. Ne briga se niti za somišljenike, niti za klerikalno stranko, ona je stranka zàse, on se čuti, njemu ni nihče konservativen dovolj, niti gospod Detela, niti gospod kanonik Klun, Kalan je nedosežen, nezmoten, zaradi tega pa tudi kandidat, seveda le na svojo pest, katera pa ne sega daleč, kakor se bode skoro na svojo žalost prepričal.

Jaz mu radi tega nesem prav nič sovražen, celó radujem se postopanja njegovega in mislim si, da on dela vseskozi v našem zmislu, kakor nekak 'liberalen Nikodem'. Dal Bog le še par Kalanov in kmalu bode zapihala druga sapica!

Tudi program njegov je premisleka vreden. Kanonik Klun, poslanec Detela in drugi jednaki gospodje, ki so doslej vestno varovali konservativno disciplino, neso mu dorasli niti do preramnic, torej je bode odstranil vse. Naravno, da bodo dotični gospodje potem naši pristaši. Naša stranka bode se pomnožila in ojačila. Gospoda Kalan in Karlin pa bodeta stranka, kaj stranka! narod zàse. Onadva bodeta delila luč in senco, onadva rezala nam politiški hleb, onadva nam pripomogla do splošne blaginje na tem in onem svetu.

Toda, vse to bode le tedaj, ako veledušni žurnalista kapelan Kalan pri volitvah tudi prodrè. Ako se pa to ne zgodi, potem tresi se vsa Slovenija in sipaj si pepel tri prste na debelo na grešno tëme. Potem odložil bode Kalan svoje topo pero in zavladata bode neprodorna tmina po vesoljnem svetu.

Nikogar ne bode, ki bi postavljajl candidate, nikogar, ki bi določeval deželne odbornike, nikogar, ki bi že naprej zagotavljal, koliko ljudi a la Kalan mora biti v deželni zbornici. Politika bode pa sploh 'na psu', kajti politika bodi izključno le Kalanova, ali pa ne bodi.«⁷⁰

Kaplan Andrej Kalan je Brusu posvetil nekaj vrstic v kritiki Slovenskega naroda. Po Kalanovem mnenju je ta osrednji liberalni časnik v zadnjih letih zabredel tako globoko, da dalje skoraj ne more. Pokazal je namreč, kako sovraži vse, kar je katoliškega. Patroni Slovenskega naroda zaničujejo vero svoje matere, ljubše so jim tuje krive vere, papež, škofje in duhovniki pri njih ne naletijo na milost. Slovenski narod laže, obrekuje in tolče na vse strani, kakor da je podivjal, prepir je njegovo veselje. Katoliški shodi so mu brez pomena, verska šola nesreča za slovensko ljudstvo. »Česar pa 'Narod' ne zmore, temu pomore 'Gnjus' list, ki dela največjo sramoto Slovincem; ta list je 'Narodov' kanal, kar v 'Narod' ne gre zaradi prevelike umazanosti, spravijo pa v 'Brusa' vse po receptu mladočeskikh kričočev, katerega je udomačil med nami zastopnik banke 'Slavije' g. Ivan Hribar.« Pošteni ljudje in časniki so dolgo časa molčali, nato so prijateljsko opominjali, toda vse je bilo bob ob steno. Slovenski narod je iz tedna v teden postajal predrznejši, zato ni čudno, da so škofje naročili vernikom,

⁶⁹ Po: »Posvetovanje v odsekih«, Slovenec, 1892/201.

⁷⁰ »Izidorja Muzloviča premišljanja«, Brus, 1889/11.

naj ga ne bero in ne naročajo. O g. Železnikarju, ki je nekak glavni urednik Slovenskega naroda, je Andrej Kalan dodal, da je njegov list tudi »gnjus« Brus – kakšno drevo, takšen je tudi sad.⁷¹

V 11. št. Brusa iz leta 1889 so bralci lahko prebrali strupen namig, da naj bi Kalan na veliko noč namenoma par ur odlašal z obiskom pri hudem bolniku in zato naj bi zamudil s podelitvijo zakramentov za umirajoče.⁷² Čeprav je bila insinuacija zapisana v satiričnem listu, je šlo za ostro obtožbo. Kalan je zahteval, naj Brus objavi popravek. Brus pa je za-trjeval, da lahko tudi pred ljubljanskim porotnim sodiščem dokaže, da njegova trditev o Ka-lanu drži.⁷³

»Trnovski kapelan ostal je na laži in v tej zadregi ne ve si pomagati drugače, nego da besede zavije in grize in trdi, da so njegove besede vzete 'v prenesenem pomenu'.

'Preneseni pomen' je kapelanu Trnovskemu zelo priljubljen. V naravnem pomenu bi kot kapelan, kadar ga pokliče bolnik, moral prinesiti svetstva za umirajoče. V 'prenesenem po-menu' pa je par ur odlašal in bolnik moral je brez poslednjega tolažila v večnost.

V naravnem pomenu besed pričakovali smo tožbe njegove, a nesrečni 'preneseni pomen' vzel mu je ves pogum.

V naravnem pomenu imel bi Trnovski kapelan širiti krščansko ljubezen, v 'prenesenem pomenu' pa seje strast in dela zgago.»⁷⁴

Popravek je bil v Brusu vseeno objavljen,⁷⁵ vendar ga je spremljal komentar: *»Slavnemu uredništvu lista 'Brus'.*

⁷¹ Po: »Slovinci in 'Slov. Narod'«, Domoljub, 1889/21.

⁷² »A-hacelj: *Te dni čital sem 'Domoljuba' ter videl, da je žurnalist Kalan jako natančen človek. Vse vrste je naštel, ki jih je 'Narod' pisal o katoliškem shodu.*

B-hacelj: *To je tudi res storil, a v svojo nesrečo. 'Narod' mu jo je dobro zasolil. Dokazal mu je laž in povedal mu, da niti seštevati ne zna.*

C-hacelj: *Jaz pa pravim, Kalan vzemi metlo in pometaj pred svojimi durmi. Kaj se mu treba brigati, koliko je 'Narod' pisal o katoliškem shodu? Začne naj pri sebi! Potem bode spoznal, kako veliko bruno ima v svojem očesu. O veliki noči n. pr. je bilo, ko so ga k umirajočemu človeku poklicali na Rimsko cesto št. 5. Žurnalist kaplan Kalan odlašal je par ur, smrt pa ne, ubogi zemljan moral je brez svetstev za umirajoče 'sine lux, ine crux' v večnost. 'Hic Rhodus, hic salta!'» (Brus, 1889/11).*

⁷³ Žurnalist kapelan Kalan

poslal nam je zaradi dogodka na Rimski cesti št. 5. popravek, katerega bomo natisnili v prihodnji številki, da se odkrižamo nepotrebnih potov.

To pa je tudi vse. Preklicali ne hodemo niti pičice, ker je vse res, kar smo pisali, kakor bomo, kadar bo treba pred sodiščem dokazali.

Da nam je kapelan Kalan sploh popravek poslal, to je pač skrajna predrznost. K temu treba specifično Kalano-vega čela. Kako bi sicer lagal, 'da ni odlašal par ur, tudi par minut ne', ko vender lahko s pričami dokažemo, da so poslali ob 4. uri 'jutraj ponj, a Kalan prišel je šele ob 9. uri. Toliko za danes, da ljudje Kalana malo spoznajo.

V prihodnjič kaj več. Uredništvo 'Brusovo'» (Brus, 1889/12).

⁷⁴ »V prenesenem pomenu«, Brus, 1890/10.

⁷⁵ Po avstrijskem tiskovnem zakonu z dne 17. decembra 1862 je periodična publikacija morala na zahtevo oblasti ali udeleženega zasebnika objaviti vsak popravek objavljenih dejstev v prvi ali drugi številki, ki je izšla po prejemu zahtevka, in sicer na istem mestu in s podobnimi črkami kot je bil objavljen prvi, popravljen članek. Uradni popravki so morali biti objavljeni brezplačno, popravki zasebnikov pa so bili brezplačni le v primeru, če niso v dvakratni meri presegali prvotnega članka. Če je bil popravek daljši, je moral popravljalec plačati listu običajno pristojbino za inserat enake oblike, ki bi bil objavljen na istem mestu. Če se je odgovorni urednik neutemeljeno branil objaviti popravek, je storil s tem prestop in je bil kaznovan. Dokler ni objavil popravka, je bilo izhajanje časnika ustavljeno. Med neutemeljenimi načini obrambe odgovornega urednika je tudi trditev, da je vsebina popra-vka neresnična. Popravek ni zastaral (Po: Vladimir Knaflič, »Postanek in vsebina tiskovnega prava do 1914 / Av-strija«, Traktat o tisku, I. del, Zgodovinska in primerjalna studija o pričetkih, razvoju in zaprekah tiska in o vsebini in pomenu tiskovnega prava in tiskovne svobode, Ljubljana 1936, str. 80–83).

Prosim, da v svojem listu objavite v času in na kraju, po zakonu določenem, sledeči stvarni popravek:

'Brus' piše v svoji zadnji številki: 'O veliki noči n. pr. je bilo, ko so ga k umirajočemu človeku poklicali na Rimsko cesto št. 5. Žurnalista kapelan Kalan odlašal je par ur, smrt pa ne; ubogi zemljan moral je brez svetstev za umirajoče, sine lux sine crux v večnost.'

Temu nasproti stvarno popravim:

Ni res, da bi bil podpisani odlašal par ur, ampak tudi par minut ne; rečeno je bilo cerkveniku, naj pridem po prvem opravilu, in takoj nemudoma po prvi sv. maši sem bil že na potu.

*Ni res, da je moral ubogi zemljan brez svetstev za umirajoče v večnost, ker je bil, kakor spričuje pokojnikova žena, teden dni poprej z vseni sv. zakramenti za umirajoče previden. *)*

Ljubljana dne 19. junija 1889. And. Kalan.

**) Kapelan Kalan pripada, kakor se iz predstojajočih vrstic vidi, oni mnogobrojni vrsti skrajno naivnih ljudi, ki mislijo, da so si s slabo skrpanim popravkom olajšali slabo vest. 'Si fecisti, nega!' tega načela drži se tudi kapelan Kalan, drži se ga z isto predrznostjo, kakor svoje candidature na Gorenjskem. Za tako postopanje je izraz 'predrznost' veliko prerahel, a pravega izraza za to uprav Kalansko smelost nismo našli v nobenem slovarju. Najboljši izraz bi morda bil 'Kalanomalija'. Kapelan Kalan se je v 'Slovinci' širokoustil, da nas bode tožil, ako svoje notice ne prekličemo. Konstatujemo: da nismo ničesar prekličali in tudi ne bomo, konstatujemo pa tudi, da nas kapelan Kalan ni tožil. Iz tega naši p. n. činitelji lahko sklepajo, da je kapelan Kalan blizu na isti stopnji, kakor vodja 'Povše', katerega so svoje dni v Gorici sploh le vodja 'Plausché' imenovali. Uredništvo 'Brusovo'.⁷⁶*

Poravnava pred porotnim sodiščem med Brusom (Železnikarjem) in mahničevskim kaplanom Kalanom se je končala z Brusovim preklicem namiga o Kalanovem neizpolnjevanju duhovniških dolžnosti, ki je bil objavljen v 18 št.: »Ker smo imeli priliko osvedočiti se, da smo bili napačno informovani, trdeč v svojem listu, 'da g. Andrej Kalan zanemarija svoje duhovske dolžnosti in da niti ne utegne umirajočim dati cerkvenega tolažila v večnost', preključujemo, odzivajoč se dotični poravnavi, navedene žaljive povsem neosnovane trditve.

V Ljubljani, dne 30. avgusta 1890.

Uredništvo 'Brusa'

Sledil je »Dostavek«: »Poravnava, vsled katere so se ustavile hkrati štiri tiskovne pravde, bode vsakomur ugajala, izimši morda par oseb, ki bi tem povodom pasle svojo radovednost in se naslajale s pikantnimi podrobnostmi. Kar se našega slučaja tiče, izpovemo resnici na čast, da so naših prič izustila bila za gosp. Kalana. Ineli smo v ozadju še dve priči, a ko je gosp. Kalan ponudil poravnavo, vsprejeli smo jo, ker je narodni stvari na korist in je bolje, da se stvar mirnim potom reši, nego da bi v porotnih obravnavah znašali gradivo, s katerim bi se mastili 'Deutsche Wacht'; 'Tagespost' in grižasti 'Wochenblatt'. Gosp. Kalan je povodom te poravnave družbi sv. Cirila in Metoda poklonil 100 gld., in stvar je bila na tu način najbolje rešena.«⁷⁷

⁷⁶ Brus, 1889/13.

⁷⁷ »Preklic«, Brus, 1890/18.

Tudi Kalan je septembra 1890 moral v Domoljubu objaviti preklic žaljivega osebnege, v volilni mrzlici zapisanega napada na Ivana Hribarja in dr. Ivana Tavčarja, ki ga je maja istega leta objavil v članku »Po volitvah« (Domoljub, 1890/17). Leta 1891 je Tavčar vložil tožbo zaradi razžaljenja časti zoper odgovornega urednika Slovenca Igancija Žitnika in Ivana Boršnika. Razlog tožbe sta bila dva prispevka v Slovincu. Deželno nadsodišče v Gradcu je Tavčarjevo tožbo odbilo (Po: »Kdo je nesramen?«, Slovenec, 1891/27).

Andrej Kalan⁷⁸ se je v času Brusovega izhajanja neuspešno poskušal podati v politično areno. Na deželnozborskih volitvah leta 1889 je kandidiral v kranjskem volilnem okraju brez privoljenja centralnega volilnega odbora, njegov protikandidat je bil klerikalni poslanec Oton Detela.⁷⁹ Zaradi kupovanja glasov naj bi bil celo obsojen na 14 dni zapora. Zaključek propadle Kalanove kandidature je komentiral »*Saljiv rebus*« v 24. št. iz leta 1890. Rebus sta sestavljali dve ilustraciji: velik ključ in pod njim postava, oblečena v dolg plašč in pokrita s cilindrom, ki je obrnjena proč od gledalcev. Rešitev rebusa se je glasila: »*Andrej (Kalan) pod ključem*.« – torej v zaporu.

Domači risar M. Tušek je za 9. št. iz 1890 narisal karikaturno slikanico »*Kalanova kandidatura*« oziroma »*Zaloigra v štirih podobah*«. Zaloigra prikazuje »*kepelana Kalana*«, ki se po ozki brvi poskuša približati klobasi z napisom »Mandat«. Njegova prizadevanja so neuspešna, saj na koncu štrbunkne v vodo. Na zadnji sličici po vodi plava samo še Kalanov cilinder. Tuškova karikatura je predstavljala izjemo, saj Brus ni objavljala karikatur domačih risarjev.

Andrej Kalan je v vlogi gospoda Andreja nastopal tudi v Tavčarjevi utopični povesti 4000, ki je leta 1891 v nadaljevanjih izhajala v Ljubljanskem zvonu.⁸⁰ V njej Tavčar (»dr. Nevesekdo«) karikira oblast, ki si jo je katolicizem lastil v posvetnem življenju. Tavčarjevo »*času primerno povest iz prihodnjih dob*«, ki jo je »po vzorih dr. Ničmaha napisal Nevésekdo«, je spodbudil ponatis Mahničeve satirične utopije oziroma polemične satire »Indija Komandija« v Rinskem katoliku (prvič je bila objavljena v Slovencu 1884), v kateri je Mahnič (»dr. Ničmah«) smešil ideje svobode, enakosti in bratstva. Istočasno s ponatisom Indije Komandije je Mahnič v Rinskem katoliku začel objavljati novo polemično satiro zoper liberalizem in socializem z naslovom »Iz dnevnika Štefana Hodulje«.

Brus je leta 1890 moral objaviti tudi popravek glede dopisa iz Središča ob Dravi. Popravek je na podlagi sklicevanja na 19. člen tiskovnega zakona iz leta 1862 zahteval tamkajšnji župan Jurij Zadravec. Kako ostri so bili Brusovi dopisi, nam priča popravek župana Zdravca. Zadravec je poudaril, da ni postal župan zaradi častihlepja, kot je zapisal Brus, temveč je to breme prevzel, ker ga je v to silil ves občinski odbor; ni res, da bi po izvolitvi obrnil svoj plašč, saj je ostal enako skrben za blagor občine, ni pa postal hujskač zoper duhovščino, kakor so od njega zahtevali nekateri odborniki; ni res, da bi bil ponosen na svoje dostojanstvo, saj je županstvo prvič odklonil in ga sprejel šele po prošnji odbornikov; ni res, da je morala obveljati njegova beseda in ne sklepi odbora, vse sklepe odbora je izvršil, mdr. tudi tistega, zaradi katerega je dobil nezaupnico, namreč da je terjal od nemškega viteškega reda dokaz lastninske pravice do središke kapele; ni res, da bi mu gospod župnik Venedig obljubil, da bo občina kupila njegov hram za potrebe šole; ni res, da bi mu župnik pomagal do stričeve

⁷⁸ Na Kalanovo pobudo je začel izhajati poljudni list Domoljub, ki ga je 11 let tudi sam urejal. Od 1891 do 1899 je bil urednik Slovenca. Bil je duševni vodja Katoliškega političnega društva. Od leta 1892 je tesno sodeloval z dr. Janezom Evangelistom Krekom, s katerim sta organizirala katoliško politično gibanje z močno socialno noto. Leta 1895 je bil v kmečkih občinah volilnega okraja Kranj-Tržič izvoljen v kranjski deželni zbor. Po letu 1900 ni več kandidiral, ker je postal ravnatelj Marijanišča. Leta 1903 je postal predsednik Katoliškega tiskovnega društva. Leta 1917 je podprl Krekovo strujo v SLS v boju proti Šušteršiču. Ko je Šušteršič razglasil razdružitve SLS, je postal začasni predsednik stranke. Leta 1918 je bil imenovan za poverjenika za poljedelstvo v Narodni vladi Slovencev. Hrvatov in Srbov, isti resor je vodil tudi v Deželni vladi za Slovenijo do pomladi 1920. V prvem desetletju Jugoslavije ni več posegal v politiko, vendar je poleg Frana Saleškega Finžgarja in Izidorja Cankarja veljal za moralno avtoriteto v katoliških političnih in kulturnih krogih (Po: Janko Prunk, »Kalan, Andrej«, Enciklopedija Slovenije. Ljubljana 1990, str. 371).

⁷⁹ Po: Dušan Kermavner, »Odmiranje liberalno-klerikalnega zavezništva«, Slovenska politika v letih 1879 do 1895, Političnogodovinske opombe k peti knjigi Ivana Prijatelja Slovenske kulturnopolitične in slovstvene zgodovine 1848–1895, Ljubljana 1966, str. 467.

⁸⁰ Po: France Koblar, »Gospod prelat«, Moj obračun, Ljubljana 1976, str. 225.

Saljiv rebus.

Rešitev: Andrej (Kalan) pod ključem.

dediščine, saj ni dedič po svojem stricu; ni res, da sebi in trgu v sramoto spodkopava vse, za kar se Središčani potegujejo, res pa je, da je primoran izvrševati sklepe odbora, čeprav so v sramoto trgu, v njegovo ne, ker zanje na glasuje; ni res, da vsak pogovor občinskega zastopstva takoj naznanj župniku, poleg tega pa so seje javne; ni res, da je ovaduh častivrednih duhovnikov...⁸¹

Na zahtevo vrhniških kaplanov Petra Bohinjca (op. pisatelj in duhovnik P. Bohinjec (1864–1919)) in Mateja Sitarja je Brus moral objaviti popravek »telegrama« iz Vrhnike, ki je bil objavljen v 24. št. Brusa iz 1890. Sodeč po izmišljenem telegramu naj bi kaplana trdila, da ima Brus več sto goldinarjev podpore. Kaplana sta se sklicevala na tiskovni zakon iz leta 1862 in uspela. Popravek je bil objavljen skupaj z »Dostavkom uredništva«: »Tiskovnega zakona 19. § je preveč elastičen, da bi se sploh mogli proti njemu po konci postavljati, ker se dokaz resnice sploh ne dopušča. To je bil menda tudi povod gg. Bohinjcu in Sitarju, da sta se poslužila starega, a še vedno žalostnega gesla: 'Si fecisti nega!' Mi smo kratek ta popravek tiskali, a konstatujemo, da smo vsak dan pripravljeni, dokazati s pričami, da se je to res govorilo, kar smo mi pisali. S tem smo mi dovolj opravičeni, kako pa sta gg. Bohinjec in Sitar, to je drugo uprašanje.«⁸²

Urednik Brusa Ivan Železnikar se je leta 1891 znova znašel pred sodiščem. Tokrat naj bi zakrivil prestopke razžaljenja časti, pa tudi »goljufijo, nenravno življenje i. t. d.« Brus je namreč v 16. št. iz 1890 objavil dopis »Iz Košanske doline«, v katerem je nek anonimni dopisnik o posestniku, gostilničarju in oderuhu Jožefu Želku, po domače Mršniku, iz Male Pristave na Notranjskem, zapisal, da si je prilastil cerkven kip in ga samovoljno postavil na lastno hišo, iz enega soda točil sedem vin, da ga imajo dekile rade, on pa njih, da daje koruzo na upanje in pri tem marsikaj pripiše sebi v korist.⁸³

⁸¹ Po: »Popravek«, Brus, 1890/11.

⁸² »Slavnemu uredništvu 'Brusovemu'«, Brus, 1890/1.

⁸³ »Gospod urednik! uprašam vas, ali za naš kraj nimate patenta, ker Vas ni nič k nam? Pridite, pridite tudi v našo dolino, bode mo Vas prav veseli. V nas je veliko topega in skrhane, torej dela za 'Brus' dovolj. Ker pa treha 'Brus' vrtiti, bode pa jaz pomagal in dobil še kakšnega pomočnika.

Morda Vam naš kraj ni dobro znan. Nič zato, jaz že pomagam in Vam naznam, kje se snideva. Doli 'k vodi' pojdeva, ondu namakava brus z vodo, grlo pa z vinom. Gostilno v hrkinski Ribnici lahko najdeva, saj se že od daleč vidi. Na strehi stojé sami svetniki, kakor pri kakšni cerkveni fasadi, pod streho, v hiši so pa nesvetnice.

Vino bodeva pila kaj izvrstno, kajti nekda je bil gospod – čujte in strmite! – v enem sodu sedem vrst, če je bilo treba, tudi šampanjca. Še pokojni Juri strmel je nad tem. Mislim, da ga ima tudi sedaj, ker je sedaj bolj bogat in se šteje za prvega bogatina za grofom Hohenwartom, ki ima v naši sosesčini graščino.

Gospod urednik! ušesa si bodeva tudi morala nategniti, ker g. Mršnik veliko pripoveduje, a malo pove. Ker sem nedavno potoval po onem kraju mimo gostilne njegove, ustavil me je, kakor je njegova navada, s sladkimi besedami, naj plačam pol litra 'močkaca', ali kakor je že rekel. Ne dam si dvakrat reči, ušesem se k mizi pod kostanj, on mi prinese vina, potem pa začne razlagati vsakovrstne stvari. Prvo je bilo to, da bode kmalu volitev za županski prestol. On da bi prav pridno županil, ko bi ga izvolili. Spodobilo bi se tudi, da bi ga izvolili. Koliko ljudij ohrani s tem, da jim daje koruzo 'na upanje'. Čeravno jim včasih kaj pripiše (tega seveda ni rekel), bi ga vendar morali voliti.

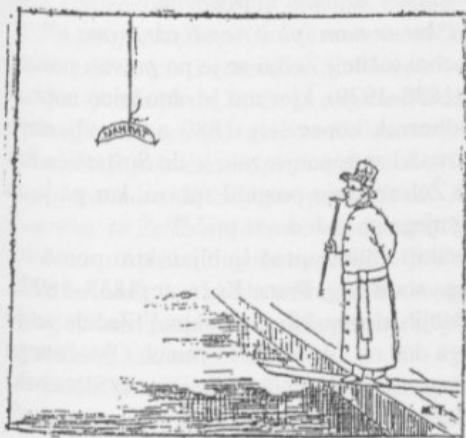
Dalje mi je pravil, da je dober človek, da ga imajo dekile rade, on pa dekile tudi, potem se je hudoval na sosednje mlinarje, ki ga premalo časte, omenil pa tudi svojega strahu, ko je preteklo zimo dobil pretilno pismo, da bode ubit. Naposled sem še izvedel, kako so prišli svetniki na njegovo streho. Sv. Jožefa dobil je od gosp. župnika z zvijačo. Obetal je, da bode zgradil kapelico. 'Sedaj ko svetnika imam, ga pa jaz denem, kamor hočem', pristavil je, smehljaje se.

'Sv. Kurenta s harmoniko prinesel so mu neki občani za koruzo. Mislili so ga sežgati in s pepelom zdraviti druge svetnike. Druga dva svetnika naredil mu je mizar. Jednega krstili so za sv. Mihaela, dasiravno mu ni prav nič podobno, ker ima rog, kakor popotni cunjarji. Zadnji svetnik pa še nima imena. Pridite g. urednik, da ga krstiva. Če hoste Vi kumovali, pogodila bodeva gotovo pravo ime. Pri tej priliki dobili boste polna ušesa, a tudi kaj za svojo torbo. Zdrastvujte!' »Iz Košanske doline«, Brus, 1890/16).

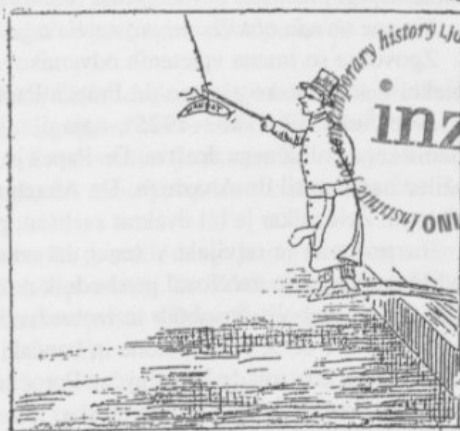
Kalanova kandidatura.

Zaloigra v štirih podobah.

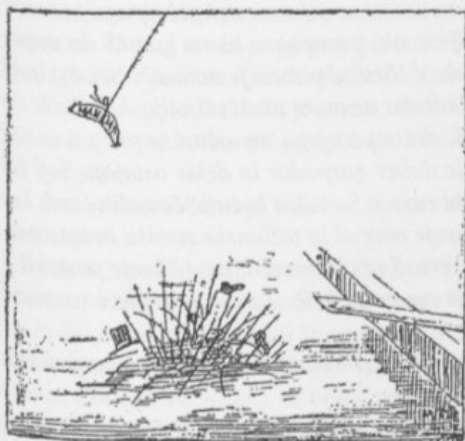
1.

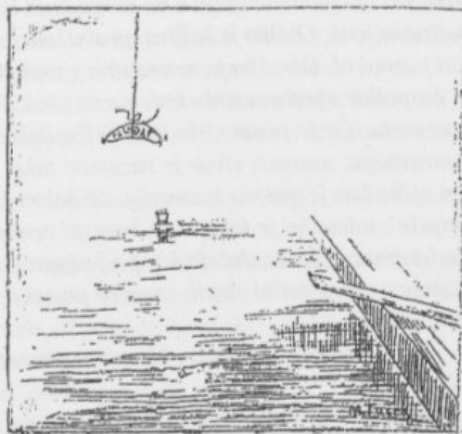
2.

3.

4.

Želko je v pismo od Železnikarja »odurno zahteval«, naj mu pove ime osebe, ki je poslala dopis. »Ker sploh ni naša navada ovajati dopisnike in ker je bilo Želkovo pismo skrajno surovo, mu niti odgovorili nismo,« je zapisal Brus.⁸⁴

Ker se je Želko zbal, da bo zaradi Brusovega pisanja propadel na bližnjih volitvah za župana, se je – odločilno je bilo predvsem prigovarjanje košanskega kaplana – odločil za tožbo. Vaški bogataš Želko je torej pripadal katoliškemu in ne liberalnemu taboru, čeprav so podeželski magnati, gostilničarji, trgovci in oderuhi poleg učiteljstva najpogosteje predstavljali edino liberalno oporo na podeželju.

Želko je, kot je bralcem sporočil Brus, »dvignil tožbo« proti uredniku Brusa. »Nam izraz 'dviga obtožbo' silno ugaja, ker je uprav plastičen. Vidimo g. dr. Papeža, oziroma dr. Šušteršiča

⁸⁴ »'Brus' pred porotniki«, Brus, 1891/5.

v vsej svoji dolgosti pred seboj 'dvigujočega obtožbo' in vihteč jo na vse strani s primerno brezusmiljenostjo.

V slovenski terminologiji bode izraz 'dviga obtožbo' gotovo posajen na častno mesto, ker je tako lep in plastičen in obtoženca že naprej prošinja s strahom in trepetom.

Na nas seveda obtožba ni napravila tega utisa, ker se nam sploh ne zdi osnovana.⁸⁵

Zgovorna so imena vpletenih odvetnikov. Zasebni tožitelj Želko se je po pravno pomoč zatekel v advokatsko pisarno dr. Franca Papeža (1838–1929), kjer mu je obtožnico napisal dr. Ivan Šušteršič (1863–1925), najagilnejši odbornik konec leta 1889 ustanovljenega Katoliškega političnega društva. Dr. Papež je odpovedal zastopanje, zato je dr. Šušteršiča kot tožilec nadomestil dr. Ahazhizh. Dr. Ahazhizh je Železnikarju ponudil spravo, kar pa je ta odklonil. Železnikar je bil dvakrat zaslišan, poleg njega pa tudi devet prič.⁸⁶

Razprava se je odvijala v senci državnoborskih volitev pred ljubljanskim porotnim sodiščem, ki mu je načeloval predsednik deželnega sodišča g. Franc Kočevar (1833–1897), eden izmed najbolj sposobnih in izobraženih tedanjih slovenskih pravnikov.⁸⁷ Začela se je 5. marca 1891 ob 9. uri dopoldne in končala istega dne ob 14. uri in 45 minut. Obtoženega Železnikarja je branil dr. Ivan Tavčar. Poročilo o razpravi, ki sta ga objavila Brus in Slovenski narod, se bere podobno kot humoreska.

»Zatoženi urednik Železnikar pravi, da je dobil dopis od verodostojnega dopisnika ter ga vsprejel, ker ni bilo v njem nič posebnega,« je v zagovoru poudarjal Tavčar. »Dopis je tak, kakeršni se sploh nahajajo v humorističnih listih, za katere se piše vse drugače, nego za resne politične liste. Oblika je šaljiva, pravo ime tožiteljevo niti imenovano ni, on ga tudi do danes niti poznal ni. Obtožba je neumestna v vseh točkah. V 'Brusu' pisano je namreč: Nekdaj imel je gospodar v jednom sodu sedem vrst vina. To se vendar ne more tikati tožitelja, ki je še le tri leta ondu. Če je pisano, da ima Želko dekle rad, dekle pa njega, ne očita se mu s tem nič nenravnega, marveč, stvar je razumeti tako, da je dober gospodar in dekle ostajajo 5–6 let pri njem, kar je gotovo znamenje, da dobro z njimi ravna. Stavek o koruzi 'če tudi včasih kaj pripiše', tolmačiti je tako, da h koruzni ceni pripisuje obresti in tožbinske stroške in takozvano 'dobroto'. Za sv. Jožefa kip pa je župnika res prosil pod pretvezo, da ga bode postavil v kapelico. Tega pa ni storil, marveč postavil ga je na svojo hišo. To vse se bode v razpravi dokazalo.

Predsednik potem jako obširno razpravlja z zatožencem vsaki inkrimovani odstavek dopisa.

Kot prva priča nastopi Jožef Želko, po domače Mršnik, iz Brkinske Ribnice, ki se kot tožitelj tudi zapriseže brez ugovora. Tožitelj, ki ne napravi posebno ugodnega utisa, izpove, da je posestnik, da ima dve krčmi in je podžupan. Na njegovi hiši so štirje svetniki, sv. Jožef, Mati Božja itd. in vsak je moral znati, da je v dopisu 'Brusa' označena hiša in gostilnica njegova, kajti take hiše, kot je njegova ni do Dunaja. (Veselost.) On je res prvi za grofom Hohenwartom [op. grof Karl Sigmund Hohenwart (1824–1899), politik, poslanec v državnem zboru, 1871 ministrski predsednik, nato do 1896 vodja parlamentarne desnice, ki je povezovala konservativce in slovanske skupine, t. i. Hohenwartov poslanski klub] glede davka, katerega plačuje 500 gld. 'Brusov' dopis mu je baje povzročil neizmerno škodo, in tako žalostno je zanj, da mu ne kaže družega, nego vse prodati in oditi. Hči 16letna in sin se

⁸⁵ »Tiskovna pravda proti 'Brusu', Brus, 1891/3.

⁸⁶ Po: Brus, 1890/23.

⁸⁷ Po: Janko Polec, »Kočevar pl. Kondenheim Franc«, Slovenski biografski leksikon, Ljubljana 1925–1932, str. 488.

jokata. Želko skuša pri tem jokati, pa se le kremži, ne da bi iztisnil kako solzo. Potem pripoveduje o svojih vinih, obrne besedo na dekle, in naposled na sv. Jožefa kip in skuša napraviti utis, da mu je 'Brusov' dopis neizmerno škodoval, da se nikamor ne upa prikazati, da ga je neki konjederec vprašal: 'Kaj pa 'Brus'?' Koliko žen pa imate, ali dve?' Drugi pa zopet: 'Kako pa gre kaj kupčija s formentinom?' Naposled so prišli gospod kapelan in so rekli, da mora tožiti, sicer sramote ne bo konec.

Na vprašanje dr. Tavčarja odgovori tožitelj Jožef Želko, da je po svojem očetu dobil 'švoh' premoženje, a sedaj za grofom Hohenwartom plačuje največ davka v občini, na kar dr. Tavčar opazi, da je jako čudno, pridobiti si toliko bogastva mej revnim ljudstvom, katero si še koruze kupiti ne more. Nadaljnjo vprašanje dr. Tavčarja, ali tožitelj kaj vina kupuje pri Šternu v Zagrebu, to Želko nekako neodločno zanika.*

Nato so prebrali pričevanje učitelja Strehovca, ki je trdil, da se je o vsem, kar se je o Želkotu (Mršniku) pisalo v Brusu, že zdavnaj govorilo po občini. Dr. Tavčar je vprašal tožitelja, zakaj ni tožil prej, ampak šele potem, ko je vsa zadeva prišla v Brus. Želko je trdil, da nikoli ni slišal za takšne govorice.

Priča Matija Ambrožič, posestnik in mlinar v Sušici, je Brusov dopis razumel, kot da Želko kupuje vino pri raznih vinogradnikih, potem pa zlije vsa vina v en sod in tako jih res pride več kot sedem skupaj. Dopis ne počasti Mršnika, a tudi boli ga prav nič. Pri koruzi si v dogovorih s kupci kaj pripiše. Glede dekel je Matija Ambrožič izjavil, da je to kočljivo vprašanje, naposled pa je le povedal, da nekateri mislijo, da se Želko peča z njimi, drugi pa zopet ne. O vsej stvari se je prej govorilo bolj malo, šele ko je Želko vložil tožbo je zadeva zares prišla v javnost. Škode pa Želko zaradi Brusovega dopisa ni imel in nima nobene.

Priča Leopold Dekleva je menil, da Želko več vrst vina zmeša v enem sodu, kakor jih je ravno kupil, pri koruzi pa pridobi 10, 12 ali 30 krajcarjev za mernik, kar on smatra za izrek, da »pripiše«.

Priča Anton Morel je slišal za Brusov dopis pri Deklevi in zdelo se mu je, da je Želkotu »na zupere«.

Priča župnik Matija Torkar (1832–1902) iz Košane na Notranjskem, ki je bil sicer tudi znan nabožni pisec, je povedal, da se je ob branju dopisa v Brusu smejal. Glede vina je menil, da bi bil krčmar, ki bi točil iz enega soda sedmero ali celo osmero vin, pravi umetnik. Vso zadevo je razburkal Mršnik sam, kajti dokler ni vložil tožbe, se ni nihče brigal ne zanj ne za Brusa. Podoba sv. Jožefa, ki ni nič vredna, je dal Želkotu zastoj, saj se mu je zdelo primernejše, če pride v kakšno kapelico, kot pa da leži na pokopališču. Bilo je govora o kapelici, ki se bo gradila in vanjo postavil kip. Želko je postavil kip na svojo hišo. Mogoče je, da je mislil na kakšno »Nische« v hišnem zidu.

Z zaslišanjem košanskega župnika je bil dokazni postopek končan. Člani porotnega sodišča so odšli sestavljat vprašanja, namenjena porotnikom. Vprašanja, ki jih je predsednik sodnega zbora pri kazenskem postopku pred porotnim sodiščem zastavil porotnikom, so morala vselej biti oblikovana tako, da so porotniki nanje lahko odgovarjali z »da« ali »ne«. Glavno vprašanje ali glavna vprašanja so vselej zadevala obtoženčevo krivdo glede dejanja, katerega je bil obtožen. Če so porotniki na neko izmed vprašanj odgovorili pritrdilno, so lahko sledila dodatna vprašanja, sicer so se lahko postavljala eventualna vprašanja.⁸⁸ V primeru Želkotove tožbe je sodišče od porotnega zbora želelo, da se o Železnikarjevi krivdi izreče z odgovori na štiri (glavna) vprašanja in eno dodatno vprašanje, ki pa v časnikih niso bila navedena. Po

⁸⁸ Po: Jelka Melik, »Kazenski postopek pred porotnim sodiščem«, Kazensko sodstvo na Slovenskem s posebnim ozirom na arhivsko gradivo Deželnega sodišča v Ljubljani, Ljubljana 1994, str. 60.

postavitvi vprašanj so sledili nastopi zastopnika tožitelja dr. Ahazhizha, obtoženea Železnikarja in njegovega zagovornika dr. Tavčarja.

»Zastopnik tožiteljev dr. Ahazhizh v obširnem govoru skuša dokazati obtoženca krivdo in posebno naglaša velikansko materialno škodo, ki se je tožitelju po 'Brusovem' dopisu godila. (Želko zopet skuša jokati, kar vzbuja veselost.) Zastopnik tožiteljev pravi da, noben list ne sme imeti patenta, da bi tako pisaril in ko bi se ne napravil eksempl, potem bi več ne veljale Prešernove besede: 'Ena se tebi je želja spolnila – V zemlji domači, da truplo leži', ampak ljudje bi kar bežali iz dežele, da bi ne bili pokopani v zemlji, kjer se kaj tacega piče. Naposled nasvetuje porotnikom, da potrdi vsa štiri vprašanja.

Urednik Železnikar pravi, da je obžalovati, da se spravljajo tako malenkostni dopisi pred porotnike. Ako bi ti obveljalo kot načelo, morali bi porotniki sedeti celo leto, samo da bi sodili o taci tiskovnih tožbah. Naj se primerjajo le nemški in drugi slovanski humoristični listi, kako gradivo prinašajo, a nikomur ne pride na um, tožiti jih. Tudi Želko sam ni mislil tožiti in le kapelanu gre zasluga, da se je zadeva obesila na veliki zvon. Sicer bi v Košanski fari o njej se ne bili niti razgovarjali tako, kakor morebiti sedaj in vsa stvar ostala bi bila šala. Škode tožnik po 'Brusovem' dopisu ni trpel nobene, kar so izrecno potrdile priče. Na kako slabih nogah je vsa zatožba, kaže najbolj to, da se prvi po tožniku naprošeni odvetnik ni niti upal zastopati jo pred porotnim sodiščem. Vino Želko kupuje res od raznih kmetov, torej ga ima gotovo raznih vrst v enem sodu. Sploh pa se Želkotu ne predbacuje, da ima on sedem vrst vina v enem sodu, ampak le prejšnjemu gostilničarju kar jasno pove beseda nekdanj, katera gotov ne meri na Mršnika, ki je na tem posestvu komaj tri leta.

Da res pripisuje pri koruzi pri 30 litrih tudi po 30 kr., to so priče potrdile in zatorej se mu z besedo ni očitala sleparija.

Potem zagovarja vse ostale inkriminovane točke in sklepa z upanjem, da ga bodo porotniki nekrivim proglasili.*

Zagovornik dr. Tavčar je v obsežnem govoru želel dokazati, da se je pri zadevi z omenjenim dopisom prišlo do umetnega pretiravanja. Zastopnik tožitelja je klical na pomoč celo pesnika Prešerna, tožitelj pa je skušal pred sodiščem točiti solze. To so čudna sredstva, ki naj bi podkrepila neutemeljeno obtožbo. Porotniki kot praktični možje naj presodijo, kaj velewa zakon v takem primeru in ali se je res zagrešilo razžaljenje časti. »To pa se ni storilo. Toženec ni bil imenovan v tem dopisu s svojim pravim imenom in v poštev je jemati, da je bil dopis v šaljivem listu. Tacega ni tako v poštev jemati, kakor resen političen list. Da bi bil dopis v 'Slovenskem Narodu' ali v 'Slovenci', potem bi bila stvar vsa drugačna. Ker je bil v 'Brusu', pa je pravilno, kar je rekel g. župnik Torker, da se je bilo zgolj smejati o njem. Kaj pišejo in kako slikajo nemški šaljivi listi Bismarcka in kralja Milana [op. srbski kralj Milan I. Obrenović, 1889 se je odpovedal prestolu v korist sina Aleksandra], a doslej še ni bilo slišati, da bi se bil nemški ali srbski poslanik na Dunaji o tem pritožil in vender sta Bismarck in Milan vsa druga moža, nego Želko,« je poudarjal Tavčar. Priče so povedale, da je stvar brez pomena, in gospod župnik je označil vso zadevo s tem, da se je smejal med branjem Brusovega dopisa. Zagovornik je nato prešel na posamezna dejstva. Če dopis omenja, da Želko toči iz enega soda sedmero vin, je bila to le burka, šala, kakor bi Nemec rekel »ein schlechter Witz«, saj nihče ne bo verjel, da iz istega soda toči dolenski cviček in visoko častiti šampanjee. Kakor je povedal župnik, bi moral biti tak oštr res pravi umetnik. Vsa tendenea dopisa se suče samo okrog kandidature tožitelja za županski stol. Zato se pripoveduje, kako Želko dobro prodaja koruzo s pripisovanjem, na hišo pa si je postavil celo vrsto svetnikov. Pri koruzi si je Želko pridobil veliko premoženja in za kupčijo s koruzo skriva lepo cvetoče oderuštvo, ki se prakticira ravno med največjimi siromaki. Z izrekom, da ljubi dekile in one njega, ga je hotel dopisnik le satirično usekati. Kip sv. Jožefa ni dobil na zvijačen način, kar ni sleparsko.

vendar pod pogojem, ki ga je pozabil izpolniti. Dr. Tavčar je upal, da bodo porotniki branili svobodo tiska, saj ima ta itak z oblastmi mnogo bojev, da ne bodo prihajale tako malenkostne tožbe pred oblastni »forum«. Kot je povedal učitelj, se je vse, kar pravi Brusov dopis o Želku, govorilo že prej. Šele ko je Želka opomnil kaplan, je vložil tožbo in to je »signatura« vse pravde. Če bodo porotniki danes osvobodili zatožbe Brusovega urednika, ne bo podlegel tožitelj gospod Želko ampak gospod košanski kaplan.⁸⁹

Porotniki so z 9 proti 3 glasovi oziroma z 10 proti 2 glasovoma zanikali vsa štiri vprašanja, Železnikar je bil oproščen, Želko pa je moral plačati vse sodne stroške, ki ne bodo neznatni, kot je privoščljivo pisal Brus.

Leta 1891 je Brus prenehal izhajati, za kar je bila kriva bolezen Ivana Železnikarja,⁹⁰ ki je naslednje leto umrl. Brusovo usmeritev je poskusil nadaljevati satirični list Pavliha (1892–1894).

Z u s a m m e n f a s s u n g

Škrat, Rogač und Brus – drei liberale satirische Blätter

Damir Globočnik

Die satirischen Blätter Škrat (1883–1885), Rogač (1886–1888) und Brus (1889–1891) waren Ergebnis von Bestrebungen des slowenischen liberalen Lagers, in den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts ein eigenes satirisches Blatt zu gründen. Die Redakteure aller drei satirischen Blätter betrieben eine unterschiedliche Redaktionspolitik, blieben allerdings unter liberaler Schirmherrschaft. Alle drei Blätter wurden in der liberalen Druckerei Narodna tiskarna in Ljubljana gedruckt.

Mit Hilfe von Beiträgen und einiger Karikaturen in Škrat, Rogač und Brus kann man ohne eingehende Untersuchungen historischer, kulturgeschichtlicher und politischer Umstände den damaligen politischen und weltanschaulichen Auseinandersetzungen in Krain folgen. Die satirischen Blätter spiegeln auch die Entwicklung des slowenischen Journalismus wider, der Ende des 19. Jahrhunderts die deutsche Presse eingeholt und überfliegelt hat.

In der Redaktion des Škrat hatten die liberalen »Radikalen« das Sagen. Demzufolge griff das Blatt außer Deutschtömler, das katholische Lager und die Bewegung der kleinen Gewerbertreibenden von Ljubljana und auch liberale Konformisten an. Die Karikaturen waren das Werk der bekannten tschechischen Karikaturisten Karel Krejčík (1857–1901) František Karel Kolar (1829–1895), die beim Blat Humoristické listy (1858–1914) mitwirkten.

Redakteur des Rogac war der Drucker, Maler und Humorist Srečko Magolič (1869–1943), der selbst einige kulturhistorisch interessante Karikaturen beisteuerte.

Redakteur des Brus war der Journalist Ivan Železnikar (1839–1892), der Reihe nach dritter slowenischer Berufsjournalist, der auch Redakteur des den Slovenski narod war. Auch der Brus veröffentlichte vor allem tschechische Karikaturen. Von den katholischen Geistlichen griff das Blatt vor allem die Redakteure der drei katholischen Zeitschriften scharf an, die ab 1888 erschienen: den Redakteur des Rimski katolik (1888–1896), den Schriftsteller, katholischen Kulturphilosophen und den geistigen Vater des slowenischen politischen Katholizismus Dr. Anton Mahnič (1850–1920), ferner den Redakteur der Zeitschrift Dom in svet (1888–1944) Dr. Frančišek Lampe (1859–1900) und den Redakteur

⁸⁹ Po: »Brus' pred porotniki«, Brus, 1891/5, ali »Brus' pred Ljubljanskimi porotniki«, Slovenski narod, 1891/53.

⁹⁰ Po: »P. n. gospodom naročnikom«, Brus, 1891/17, »V opravičenje«, Brus, 1891/18, in »P. n. gospodom naročnikom«, Brus, 1891/19, 20 in 21.

des Domoljub (1888–1944) Andrej Kalan (1858–1933). Die Angriffe des Brus blieben nicht ohne Echo. Über die politische Unangemessenheit und Unanständigkeit des Brus schrieben Anton Mahnič im Rimski katolik, Andrej Kalan im Domoljub, Ignacij Žitnik (1857–1933) im Slovenec. Der Wiener Akademikerverein Slovenija kündigte das Abonnement von Brus.

Einige Nummern des Brus wurden beschlagnahmt, der Brus mußte eine Reihe von Richtigstellungen veröffentlichen, etwa anlässlich des Angriffs auf Andrej Kalan. Im Jahre 1891 mußte sich der Redakteur Železnikar wegen eines seiner Beiträge vor dem Schöffengericht verteidigen. Železnikar wurde freigesprochen, erkrankte bald schwer und deswegen stellte der Brus sein Erscheinen auf.

KRONIKA

časopis za slovensko krajevno zgodovino

Sekcija za krajevno zgodovino Zveze zgodovinskih društev Slovenije že vse od leta 1953 izdaja svoje glasilo »Kronika«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« lahko naročite na sedežu Zveze zgodovinskih društev Slovenije, 1000 Ljubljana, Aškerčeva 2/I. Po izredno ugodnih cenah je na razpolago tudi večina starejših letnikov revije.

V seriji »Knjižnica Kronike« so izšle naslednje publikacije:

Milko Kos, SREDNJEVEŠKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice (1955), 96 strani

Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE (1956), 72 strani

Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI (1957), 68 strani

Sergij Vilfan - Josip Čermivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE (1958), 128 strani

Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE (1971), 104 strani